

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Gelminės Miliauskaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Smurto artimoje aplinkoje baudžiamasis teisinis vertinimas
Legal criminal assessment of domestic violence**

Vadovas: Partnerystės doc. Arūnas Meška
Darbo recenzentė: Doc. dr. Ilona Michailovič

Vilnius
2023

ANOTACIJA

Šiame magistro darbe yra analizuojamas smurto artimoje aplinkoje baudžiamasis teisinis vertinimas. Remiantis teisės aktais, teisės doktrina, siekiama išgryninti smurto artimoje aplinkoje probleminius aspektus, susijusius su smurto samprata ir formomis, artimos aplinkos sąvoka, šeimos samprata ir artimos aplinkos narių santykių turinio kriterijais. Taip pat, siekiant kuo išsamiau atkleisti nagrinėjama tema, darbe yra analizuojama teismų praktika bei joje kylančios problemos.

Pagrindiniai žodžiai: smurtas, artima aplinka, smurto auka, smurtautojas.

ANNOTATION

This master's thesis analyzes the criminal legal assessment of domestic violence. According to legal acts, the legal doctrine aims to refine the problematic aspects of domestic violence related to the concept and forms of violence, the concept of close environment, the concept of family and the criteria of the content of relations between members of the close environment. Also, in order to reveal the topic under consideration as fully as possible, the paper analyzes the judicial practice and the problems arising from it.

Keywords: violence, domestic violence, victim of violence, abuser

TURINYS

ANOTACIJA	2
ĮVADAS	4
1. SMURTO SAMPRATA.....	8
1.1 Smurto sąvokos apibėžimo problematika	8
1.2 Smurto formos.....	12
1.2.1 Fizinis smurtas.....	12
1.2.2 Psichologinis smurtas	14
1.2.3 Seksualinis smurtas.....	16
1.2.4 Ekonominis smurtas	18
2. ARTIMOS APLINKOS SAMPRATOS PROBLEMATIKA	20
2.1 Artimos aplinkos sąvoka	20
2.2 Šeimos samprata.....	25
2.3 Artimos aplinkos narių santykių turinio kriterijai	28
2.3.1 Asmenų, kurie gyvena kartu, bet nėra įregistravę santuokos (partnerystės), santykių teisinis vertinimas	28
2.3.2 Sutuoaktinių santykių teisinis vertinimas.....	33
2.3.3 Asmenų, kuriuos praeityje siejo artimi ryšiai, santykių vertinimas	36
3. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE BAUDŽIAMOJO TEISINIO VERTINIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE	41
3.1 Smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo problematika	41
3.2 Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl mažareikšmiškumo smurto artimoje aplinkoje bylose.....	46
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	51
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	54
SANTRAUKA.....	62
SUMMARY	63

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Lietuvoje smurto artimoje aplinkoje problematika yra nagrinėta gana plačiai įvairių autorių, pavyzdžiui, R. Jakštienės, K. Grinevičiūtė ir pan., tačiau mokslinėje literatūroje neapibrėžta bendra smurto sąvoka. Įvairūs autoriai aiškindami smurto sąvoka nurodo skirtingus požymius, kurie nevisada yra tinkami, o teisės aktuose apskritai nėra įtvirtinta ši sąvoka. Artimos aplinkos sąvoką, santykių turinio kriterijų taikymą artimos aplinkos nariams, iš esmės plačiai nagrinėja tik R. Jakštienė, savo disertacijoje ji atskirai išnagrinėjo artimos aplinkos sąvoką įtvirtinta Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme (toliau – ANSAAĮ), artimojo giminaičio bei šeimos nario apibrėžimus nurodytus BK, artimos aplinkos ir šeimos nario sąvokų santykį, šeimos sampratą bei šeimos santykių turinio kriterijų taikymą asmenims, kurie gyvena kartu, bet nėra įregistravę santuokos (partnerystės), sutuoktiniams, asmenims, kuriuos praeityje siejo artimi santykiai. Be to, 2023 m. birželio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) pakeitimai, kurie lėmė, kad šeimos nario sąvoka buvo perkelta į BK XVIII skyrių „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ (BK 141 str. 2 d.), taip pat buvo išplėstas šeimos narių ratas t.y. sutuoktinio arba partnerio tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai. Be kita ko, 2019 m. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – KT) praplėtė Konstitucine šeimos samprata, pabrėždamas, kad ši sąvoka yra neutrali lyties pagrindu. Šis aspektas yra aktualus ir smurto artimoje aplinkoje bylose, kadangi tos pačios lyties asmenys gali būti pripažįstami šeimos nariais, pagal BK 141 str. 2 d. Smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo ir veikos pripažinimo mažareikšme problematika, teismų praktikoje įvairių teisės mokslininkų nagrinėta mažai. Pavyzdžiui, R. Jakštienė daugiau rašė apie įrodinėjimo probleminius aspektus teoriniam kontekste. Todėl, darbe bus siekiama plačiau išnagrinėti minėtus aspektus.

Darbo tikslas – remiantis baudžiamosios teisės doktrina, specialiąja literatūra, teisės aktais ir teismų praktika yra siekiama atlikti smurto artimoje aplinkoje baudžiamąjį teisinį vertinimą.

Darbo uždaviniai –

1. Išnagrinėti smurto sąvokos apibrėžimo problematika;
2. Išanalizuoti smurto formas, tokias kaip – fizinis, psichologinis, seksualinis, ekonominis.
3. Atskleisti artimos aplinkos sąvokos problematika;

4. Išnagrinėti šeimos samprata, remiantis KT ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) doktrina
5. Įvertinti santykių turinio kriterijų taikymą asmenims, kurie gyvena kartu neįregistravę santuokos (partnerystės), sutuoktiniams bei asmenims, kuriuos anksčiau siejo artimi ryšiai;
6. Išanalizuoti smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo problematika;
7. Įvertinti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo taikymą smurto artimoje aplinkoje bylose.

Darbo objektas - Šio darbo objektas yra smurtas artimoje aplinkoje. Siekiant atskleisti šio darbo temą, visų pirma, nagrinėjama smurto sąvokos apibrėžimo problematika ir formos. Tam, kad galėtume nustatyti pagrindines smurto artimoje aplinkoje baudžiamojo teisinio vertinimo problemas, analizuojama artimos aplinkos ir šeimos samprata bei siekiama įvertinti santykių turinio kriterijų taikymą artimos aplinkos nariams. Atsižvelgiant į ribotą darbo apimtį bei į tai, kad doktrinoje ir teismų praktikoje nustatoma nemažai probleminių situacijų, susijusių su įvairiais smurto artimoje aplinkoje baudžiamojo teisinio vertinimo aspektais, buvo pasirinkta aptarti įrodinėjimo ir veikos pripažinimo mažareikšme problematiką.

Darbo originalumas – smurto artimoje aplinkoje problematiką, mokslinėje literatūroje, nagrinėja įvairūs autoriai. Pavyzdžiui, A. Krupskienė ir L. Narkauskaitė tyrinėjo smurto sampratą. J. Gulbickaja nagrinėjo ASAAĮ ypatumus, taikymo ir reguliavimo problemas bei smurto formas. L. Bukšnytė ir A. Kitrys analizavo smurto sampratą.

Užsienio šalių mokslinėje literatūroje yra nagrinėjamos smurto formos, pavyzdžiui, Claudia García-Moreno, Alessandra Guedes & Wendy Knerr leidinyje „Understanding and Addressing Violence against Women: Intimate Partner Violence“ nagrinėjo fizinį, skesualinį ir psichologinį smurtą. Rochelle F.Hanson straipsnyje „Adolescent dating violence: prevalence and psychological outcomes“ nagrinėjo seksualinį ir psichologinį smurtą.

Pažymėtina, kad per pastarųjų penkerių metų laikotarpį pavyko rasti tik vieną magistrinį darbą, kurį parašė Raimonda Pintukaitė 2018 m. darbo tema „Smurto artimoje aplinkoje probleminiai aspektai“. Šiame magistriniame darbe, šio darbo autorė nagrinėjo smurto artimoje aplinkoje sampratą, formas, nusikaltimų sudėtis, statistika Lietuvoje ir užsienio valstybėse, smurtą šeimoje reglamentuojančius teisės aktus, teisės taikymo ir klasifikavimo problemas, smurto artimoje aplinkoje probleminius aspektus: kriterijai pagal

kuriuos smurtas artimoje aplinkoje pripažįstamas mažareikšmiu, smurto šeimoje fakto įrodymas, psichologinio smurto panaudojimas.

Šis magistrinis darbas nuo anksčiau minėtų darbų skiriasi tuo, jog jame yra išsamiai nagrinėjama smurto sąvokos apibrėžimo problematika. Darbe nagrinėjama artimos aplinkos, šeimos samprata. Siekiama įvertinti santykių turinio kriterijų taikymą artimos aplinkos nariams. Analizuojama teismų praktika. Remiantis teismų praktika yra siekiama išnagrinėti smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo ir veikos pripažinimo mažareikšme problematiką.

Tyrimo metodai

1. Lingvistinis metodas – naudojamas, analizuoti baudžiamojo įstatymo nuostatas, taikytas, siekiant atskleisti smurto, artimos aplinkos, šeimos nario ir pan., sąvokų reikšmę;
2. Sisteminis analizės metodas – naudojamas, atliekant teisės doktrinos, teisės aktų, teismų praktikos analizę, šiuo metodu remiamasi, formuluojant išvadas;
3. Duomenų analizės metodas – naudotas nagrinėti tarptautinių konvencijų, Europos Sąjungos nuostatas.

Šaltiniai. Darbas parengtas, remiantis nacionaliniais teisės aktais: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, Lietuvos Respublikos civilinės teisės kodeksu, Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymu, Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksu, tarptautiniu teisės aktu - Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo ir Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyva. Darbe taip pat remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Europos žmogaus teisių teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, be kita ko, naudojami kriminalogijos vadovėliai, moksliniai straipsniai. Siekiant atkleisti smurto sampratą buvo analizuoti K. Miškinio, L. Bukšnytės ir A. Kitrio bei A. Krupskienės ir L. Narkauskaitės darbai. Analizuojant smurto formas daugiausiai buvo remiamasi kriminologijos vadovėliais bei Claudia García-Moreno, Alessandra Guedes & Wendy Knerr leidiniu „Understanding and Addressing Violence against Women: Intimate Partner Violence“ ir Rochelle F.Hanson straipsniu „Adolescent dating violence: prevalence and psychological outcomes“. Nagrinėjant artimos aplinkos sąvoką buvo naudoti jau minėti nacionaliniai teisės aktai, teismų praktika bei P. Veršekio straipsnis. Šeimos sampratai buvo naudojama Lietuvos Respublikos

Konstitucinio Teismo doktrina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrina. Santykių turinio kriterijų analizei daugiausia buvo analizuojama teismų praktika. Analizuojant smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo ir veikos pripažinimo mažareikšmę problematiką buvo remiamasi reismų praktika.

1. SMURTO SAMPRATA

Pradedant nagrinėti smurto artimoje aplinkoje reiškinį, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas yra smurtas. Todėl, pirmoje šio darbo dalyje, bus siekiama išnagrinėti smurto sąvokos apibrėžimo problematika bei formas.

1.1 Smurto sąvokos apibrėžimo problematika

Smurtas egzistavo visą žmonijos istorijos laikotarpį. Pasak, A. Krupskienės ir L. Narkauskaitės, ilgą laiką tarpą smurto problema buvo ignoruojama dėl kultūrinių, vertybinių ir socialinių normų, būtent ši priežastis lėmė, kad smurtas, tik XX a. buvo pripažintas visuomenės problema. Smurto problema yra įvairialypė, kadangi smurtas gali būti nukreiptas prieš moteris, vyrus, vaikus (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011, p. 2), o pasireikšti jis gali įvairioje aplinkoje, pavyzdžiui, darbe, mokykloje, artimoje aplinkoje, slaugos namuose ir kt. Klaidinga yra manyti, kad smurtauja tik vyrai, o moterys yra nukentėjusiosios. Smurto monopolio neturi nei lytis, nei rasė, nei išsimokslinimas, nei socialinis ir ekonominis statusas (Krikščioniškoje šeimoje smurtas (ne)įmanomas?, 2021). Kitaip tariant, smurtautojais gali būti tiek moterys, tiek vyrai, tiek vaikai, atitinkamai ir auka gali būti ne tik moteris, bet ir kiti asmenys. Pasak, N. Liobikienės, smurtinis elgesys paprastai yra išmokstamas artimoje aplinkoje, jeigu vaikystėje vaikas dažnai patirdavo smurtą arba matydavo kaip namuose yra smurtaujama, jis nepasitiki savimi, o susikaupusį pyktį gali išlieti kitoje aplinkoje, pavyzdžiui, mokykloje, o vaikui užaugus, smurtinis elgesys išmoktas vaikystėje, gali persikelti į jo sukurta šeimą (Krikščioniškoje šeimoje smurtas (ne)įmanomas?, 2021). Be to, šiais laikais smurtinio elgesio galima išmokti ir kitais būdais, pavyzdžiui, žiūrint filmus, žaidžiant žaidimus ar skaitant spaudą. Taigi, siekiant išsiaiškinti, kas yra smurtas, reikia išnagrinėti šią sąvoką.

Darbo autorės nuomone, smurto sąvoką reikėtų pradėti nagrinėti nuo įstatymų, kurie numato apsaugos mechanizmus ir nustato atsakomybę už smurto panaudojimą. BK yra daug lingvistinių konstrukcijų susijusių su smurtu, pavyzdžiui, „Tas, kas mušdamas ar kitaip smurtaudamas sukėlė žmogui fizinį skausmą...“ (BK 140 str.), „Tas, kas lytiškai santykiavo su žmogumi prieš šio valią panaudodamas fizinį smurtą...“ (BK 149 str.), „Tas, kas grasindamas panaudoti smurtą, panaudodamas kitokią psichinę prievartą...“ (BK 151 str.) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000) ir kt. Nors, kaip jau minėta, BK yra gausiai naudojamos lingvistinės konstrukcijos susijusios su smurtu, tačiau pačiame kodekse smurto sąvoka neapibrėžiama. ASAAI smurto sąvoka vartojama apibrėžiant smurto artimoje aplinkoje definiciją: „artimoje aplinkoje veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio

asmuo patiria fizinę, turtinę ir (ar) neturtinę žalą.“ (Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto..., 2011). Nors įstatymas atskirai nepateikia „smurto“ sąvokos, tačiau žvelgiant į smurto artimoje aplinkoje definiciją galima išskirti tam tikrus smurto sąvokai būdingus požymius. Pirma, įstatymas „smurto“ sąvoką įtvirtina plačiąja prasme, neapsiriboja tik fiziniu smurtu (stumdymu, gnaibymu ir pan.), bet nurodo ir kitas smurto formas - psichinį, seksualinį, ekonominį. Be to, pateiktas sąrašas nėra baigtinis, smurtas gali pasireikšti ir kitomis formomis, pavyzdžiui, žmogaus persekiojimu. Antra, padaryta žala. Teisėje, smurtas pirmiausia yra susijęs su žalos aspektu, kadangi nėra kito būdo nustatyti žmogui smurtiniais veiksmais padaryto poveikio (Nusikaltimas ir bausmė. Apie smurto..., 2018). Būtina nustatyti, kad buvo padaryta fizinė, turtinė ar neturtinė žala. Nustačius, kad buvo padaryta žala, galima konstatuoti, kad prieš nukentėjusį buvo panaudotas smurtas, o smurtautojas turi būti traukiamas atsakomybėn. Nors ir galima įžvelgti „smurto“ sąvokai būdingų požymių, tačiau šie požymiai yra taikomi tik artimos aplinkos atžvilgiu, o bendra „smurto“ sąvoka įstatyme nepateikiama. Taip pat yra ir su kitais įstatymais, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme yra pateikiama tik smurto prieš vaikus sąvoka (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos..., 1996). Taigi, įstatyminiu lygmeniu mes neturime įtvirtintos „smurto“ sąvokos.

Mokslinėje literatūroje bendros smurto sąvokos taip pat nėra. Tačiau, minėta sąvoka yra gausiai nagrinėta, išskiriant įvairius požymius.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas smurto sąvoka įvardija kaip „šurkščia prievarta“, o prievarta, kaip „Jėgos vartojimą, vertimą ką daryti“ (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2023). Remiantis šiuo žodynu, smurtą galima apibūdinti, kaip šurkščios jėgos vartojimą. Štai Oksfordo anglų kalbos žodynas (angl. Oxford English Dictionary) smurtą įvardija, kaip tyčinį fizinės jėgos panaudojimą prieš asmenį (Oxford English Dictionary, 2023). Darbo autorės nuomone, siekiant apibrėžti smurto sąvoką nepakanka tik „šurkščios“ prievartos ar tyčinės fizinės jėgos panaudojimo aspektų, reikia atsižvelgti į daugiau požymių.

Pasak K. Miškinio, smurtas yra šurkšti prievarta, fizinės ir emocinės kančios, kurių tikslas priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingą galią (Miškinis, 2003, p. 308). Darbo autorės nuomone, šis apibrėžimas yra netinkamas, kadangi, abejotina, ar smurtą galima apibrėžti vien tik kaip fizinės ir emocinės kančias. Fizinės ir emocinės kančios yra padariniai, kurie atsiranda po smurtinių veiksnių atlikimo. Kriminalogijos vadovėlyje yra pateikta kitokia smurto sąvoka: „šurkšti prievarta, fizinės jėgos pavartojimas prieš asmenį, sukeliantis fizinį skausmą ar ribojantis nukentėjusiojo laisvę“ (Babachinaitė et al., 2010, p. 411). Iš esmės šia sąvoka būtų galima remtis, tačiau kyla klausimų dėl pasekmių, kurias gali sukelti prievartos ar fizinės jėgos panaudojimas. Pagal

šià sąvoka, asmeniui panaudojus jėgà, gali būti sukeltas tik fizinis skausmas arba apribota nukentėjusiojo laisvė. Tačiau, fizinės jėgos ar prievartos panaudojimas gali sukelti ir kitokias pasekmes (pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymà, turto sugadinimà ir kt.), kurių ši sąvoka neapibėžia. Smurto atveju gali būti padaryta ne tik fizinė, bet ir turtinė arba neturtinė žala. Kitaip tariant, ši sąvoka būtų tinkama tais atvejais, kai moteris suduoda smūgį vyrui į veidà ir tokiais savo veiksmais sukelia jam fizinį skausmà. Tačiau, ši sąvoka neapima tų atvejų, kai yra ne tik suduodamas smūgis į veidà, bet kartu sugadinamas aukos telefonas ar sunaikinamas kitas jai priklausantis turtas, be kita ko, minėta sąvoka, neapima išlaidų išleistų gydymui, siekiant pašalinti atsiradusius padarinius dėl smurtinių veiksmy. Pasak, L. Bukšnytės ir A. Kitrio, smurtas yra elgesys, kuris nukreiptas prieš kità žmogų, siekiant jam sukelti diskomfortà, skausmà arba padaryti kokià nors kità žalà (Bukšnytė, Kuprys, 2008, p. 60). Darbo autorės nuomone, ši sąvoka būtų tinkama, kadangi plačiai apibrėžia padarinius, kurie gali kilti po smurtinių veiksmy panaudojimo. Tačiau, smurtas yra apibūdinamas kaip elgesys, kuris yra nukreipiamas į kità žmogų. Nėra aišku koks elgesys turimas omeny, pavyzdžiui, fizinis, psichologinis, todėl reikėtų papildyti šį apibrėžimà.

Visgi, darbo autorės nuomone, tiksliausią smurto sąvokos apibrėžimà pateikia Pasaulinė sveikatos organizacija (toliau – PSO), kuri smurtà apibrėžia kaip „tyčinį fizinės jėgos ar galios panaudojimà prieš save, kità asmenį, asmenų grupę ar visuomenę, kas sukelia arba gali sukelti sužalojimus, mirtį, psichologinę žalà, vystymosi sutrikimus ar bet kokio pobūdžio žalà“ (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011, p. 5; The VPA Approach, 2023). Galios panaudojimas gali pasireikšti grasinimais ir gąsdinimais siekiant valdžios kito žmogaus atžvilgiu arba nepriežiūra. Tokiu atveju „tyčinį fizinės jėgos ir galios panaudojimà“ galima suprasti, kaip nepriežiūra, fizinį, psichologinį, seksualinį ar kitokį žiaurių elgesį, kuriuo yra kėsinamasi į savo ar kito žmogaus ar žmonių grupės gyvybę, sveikatà (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011, p. 5).

Atsižvelgiant į šià sąvokà, galima išskirti tam tikrus bruožus, kurie yra būdingi smurtui: pirma, smurtas gali būti panaudotas prieš save, kità žmogų ar žmonių grupę, taip pat reikėtų paminėti, kad smurto objektu gali būti ir gyvūnai; antra, atliekant smurtinius veiksmus yra kėsinamasi į aukos sveikatà, gyvybę; trečia, smurtinių veiksmy naudojimas gali padaryti žalà, pavyzdžiui, sutrikdyti sveikatà; ketvirta, smurtas gali pasireikšti įvairiomis formomis, tokiomis kaip fizinis, psichologinis, seksualinis ir kt.

Iš pateiktų smurto apibrėžimų, galima pastebėti, kad dažnai yra vartojamas „prievartos“ terminas. Teisinėje literatūroje šis terminas yra laikomas smurto sinonimu, pavyzdžiui, O. Fedusiuk, teigia, kad nėra praktinės naudos suteikti „smurto“ ir „prievartos“ sąvokoms skirtingas reikšmes, todėl, jo nuomone, minėtos sąvokos yra lygiavertės ir gali

būti naudojamos, kaip sinonimai (Fedosiuk, 2001, p. 103). Šiame darbe, šios sąvokos taip pat yra laikomos sinonimais. Tiek smurto, tiek prievartos atveju pasireiškia panašus neigiamas poveikis aukai, pavyzdžiui, spardymas, stumdymas, grasinimai, kritika, žeminimas ir pan. Be to, „teisinėje kalboje rekomenduotina vartoti „prievartos“ terminą, nes kalbama apie teisinį aukos ir smurtautojo konflikto nagrinėjimą, kai vertinami vieno asmens (smurtautojo) veiksmų kito asmens (aukos) atžvilgiu pobūdis, priežastys ir padariniai“ (Uscila, 2004, p. 8).

Mokslinėje literatūroje, prievarta yra apibūdinama, kaip „vieno žmogaus vertimas kitą elgtis ne savo noru“ (Van Ryzin, Dishion, 2013 cituota Šideikaitė, 2015, p. 4). Atsižvelgiant į pateiktą prievartos apibrėžimą, galima teigti, kad yra skirtumų tarp smurto ir prievartos sąvokų, kadangi smurtas yra naudojamas siekiant įgyti valdžią kito žmogaus atžvilgiu, sukelti kančias, paveikti psichiškai ir fiziškai, suvaržyti asmens laisvę ir pan., o prievarta siekiama, kad auka kažką padarytų prieš savo valią. Kitaip tariant, panaikinus aukos pasipriešinimą yra siekiama, kad ji atliktų veiksmus, kurie gali prieštarauti jos įsitikinimams, norams, poreikiams ir pan. Nepaisant šių sąvokų skirtumų, kaip jau minėta, teisės doktrinoje jos yra vartojamos kaip sinonimai.

Pati prievarta visuomenėje gali pasireikšti įvairiai: materialinė, ideologinė, tiesioginė, netiesioginė, socialinė, ekonominė, politinė, moralinė, fizinė, psichologinė, teigiama, neigiama, teisėta, neteisėta ir kt. (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011, p. 2). Tačiau, ne visos prievartos apraiškos yra laikomos smurtu. Su smurtu yra sietina neteisėta prievarta. Neteisėta prievarta yra susijusi su žmogaus teisių bei laisvių ribojimais (varžymais) bei tiesioginiais jų pažeidimais, t.y. pasikėsinimais į gyvybę, sveikatą, asmens bei turto neliečiamybę, laisvę, privatų gyvenimą, individualybę, garbę, savigarbą (orumą) ir kt. (Narkauskaitė, Krupskienė, 2011, p. 2). Panašios pozicijos laikosi V. Justickis, kuris smurtą vadina kriminaline prievarta, pasak jo, prievarta, kaip smurto sinonimas yra priskiriama prie nusikaltimų asmens gyvybei, sveikatai, orumui, turint omeny tokius nusikaltimus, kaip nužudymą, išžaginimą, sveikatos sutrikdymą, kūno sužalojimą (Justickis, 2001, p. 417). Šioms mintims pritaria K. Jovaiša, kurio manymu: „sąvokos *prievarta* ir *smurtas* nekorektiškai ir nepagrįstai vartojamos kaip sinonimai, nors sąvoka *smurtas* apima tik neteisėtą ir kriminalinę prievartą“ (Jovaišas, 2009, p. 26). Taigi, atsižvelgiant į šias mokslininkų mintis, galima pagrįstai teigti, kad prievarta, kaip smurto sinonimas yra vartojama tais atvejais, kai yra kėsinamasi pažeisti įstatymo saugomas vertybes, tokias kaip: gyvybė, sveikata, orumas, privatus gyvenimas ir pan.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad smurto sąvoka įstatyminiu lygmeniu nėra įtvirtinta. Mokslinėje doktrinoje bendra smurto sąvoka nepateikiama, kadangi įvairūs

autoriai nurodo skirtingus požymius. Nepaisant tarp „smurto“ ir „prievartos“ apibrėžimų esančių skirtumų, teisinėje literatūroje šios sąvokos yra vartojamos kaip sinonimai. Tačiau ne visos prievartos apraiškos yra laikomos smurtu, o tik tos, kuriomis yra kėsiniama pažeisti įstatymo saugomas vertybes, tokias kaip: asmens gyvybė, sveikata ir kt.

1.2 Smurto formos

Vadovaujantis išnagrinėtomis smurto sąvokomis galima išskirti keturias smurto formas: fizinį, psichologinį, seksualinį ir ekonominį smurtą. Atsižvelgiant į nagrinėjamos temos pavadinimą, toliau šios smurto formos bus nagrinėjamos smurto artimoje aplinkoje kontekste.

Tam tikros smurto formos yra sunkiai atpažįstamos, pavyzdžiui, psichologinis ir ekonominis smurtas. Darbo autorės nuomone, labai svarbu yra šviesti visuomenę apie smurto formas, jų atpažinimą, o atpažinus kuo greičiau kreiptis pagalbos, nes kitu atveju smurtas tęsis, o tai gali auką priversti prie savižudybės, alkoholinių ar narkotinių medžiagų vartojimo ir kitokių pasekmių. Svarbu yra pagalbą teikti ir smurtautojui, kadangi jis turi suprasti kodėl smurtauja prieš kitą asmenį. Taip pat yra svarbu šviesti ne tik visuomenę, bet ir darbuotojus, kurie dirba su smurto aukomis, be kita ko, ir teisėsaugos institucijų pareigūnus, kadangi jie taip pat gali susidurti su problemomis atpažįstant smurto formas. Smurto formų atpažinimas ir identifikavimas yra būtinas siekiant kovoti su smurtu artimoje aplinkoje. Toliau, šiame darbe, bus nagrinėjamos smurto formos.

1.2.1 Fizinis smurtas

Fizinis smurtas - neteisėtas tyčinis poveikis daromas žmogaus organizmui ir prieš jo valią. Fizinis smurtas gali būti nukreiptas į žmogaus gyvybę, fizinio skausmo sukėlimą, laisvės atėmimą, sveikatos sutrikdymą, bejėgiškos būklės sukėlimą (Smurto prevencija, 2018). Fizinis smurtas padaryta žala gali būti įvairi: nuo nubrodinimo, kaulų lūžių iki sunkaus sužalojimo arba gyvybės atėmimo (Rekomendacijos socialinių paslaugų teikėjams ir..., 2018). Kitaip tariant, nuo fizinio skausmo sukėlimo iki nežymaus, nesunkaus ar sunkaus sveikatos sutrikdymo arba gyvybės atėmimo.

Fizinis smurtas gali pasireikšti mušimu, deginimu, spardymu, kumščiajimu, įkandimu ir pan (Physical violence, 2023). Pabrėžtina, kad fizinė prievarta gali pasireikšti ne tik fiziniu, bet ir kitokiu poveikiu, pavyzdžiui, cheminiu, pagalbos nesuteikimu (Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo..., 2003). Tai reiškia, kad fizinis smurtas neapsiriboja tik fizinės jėgos panaudojimu. Gali būti naudojami šaunamieji ir nešaunamieji ginklai, nuodai, įvairios cheminės medžiagos ir pan. Taigi, fizinis smurtas gali pasireikšti

ne tik išoriniais sužeidimais, pavyzdžiui, mėlynėmis, prakirsta lūpa, sulaužytais kaulais, bet ir vidaus organų sužeidimais, nes nuodų, cheminių ar kitokių medžiagų suvartojimo atveju, gali būti pažeisti vidaus organai, todėl laiku nesuteikus medicininės pagalbos gali būti pasikėsinta ne tik sutrikdyti sveikatą, bet ir atimti asmens gyvybę.

Mokslinėje literatūroje yra išskiriami fizinio smurto atvejai, kurie dažniausiai pasitaiko realiame gyvenime: smūgiavimas, įžnybimas, spardymas, draudimas išeiti iš namų, daiktų gadinimas, trukdymas miegoti ar kreiptis medicininės pagalbos ir pan (Babachinaitė et al., 2010, p. 416 - 417).

Darbo autorės nuomone, ši smurto forma yra viena iš lengviausiai atpažįstamų tiek visuomenėje, tiek smurto aukai, tiek ir teisėsaugos institucijoms, kadangi po fizinių veiksmų atlikimo paprastai ant žmogaus kūno lieka žymės (mėlynės, nubrozdinimai ir kt.), be to, Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – BK) yra kriminalizuotos nusikalstamos veikos susijusios su fizinio smurto panaudojimu, ko negalima pasakyti apie kai kurias kitas smurto formas, kurios dar bus nagrinėjamos.

Kaip jau minėta, BK yra numatyta atsakomybė už fizinės prievartos panaudojimą. Galima išskirti tokias nusikalstamas veikas: nužudymą (129 – 131 str.), sunkų sveikatos sutrikdymą (BK 135 str.), sunkų sveikatos sutrikdymą labai susijaudinus (BK 136 str.) nesunkų sveikatos sutrikdymą (BK 138 str), fizinio skausmo sukėlimą ar nežymus sveikatos sutrikdymą (BK 140 str), neteisėtą laisvės atėmimą (BK 146 str.), vaiko palikimą (BK 158 str.), piktnaudžiavimą tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.). Kvalifikuojantis artimojo giminaičio ar šeimos nario požymis yra numatytas tik prie kai kurių fizinio smurto nusikalstamų veikų: BK 129 str. 2 d. 3 p., 135 str. 2 d. 3 p., 138 str. 2 d. 3 p., 140 str. 2 d. (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Apibendrinant, galima teigti, kad fizinio smurto forma yra viena iš lengviausiai atpažįstamų, kadangi dažniausiai po smurtinių veiksmų ant žmogaus kūno lieka žymės. Fizinis smurtas gali sukelti įvairius padarinius – nuo fizinio skausmo sukėlimo iki nežymaus, nesunkaus ar sunkaus sveikatos sutrikdymo arba gyvybės atėmimo. BK yra kriminalizuotos visos nusikalstamos veikos susijusios su fizinio smurto panaudojimu.

1.2.2 Psichologinis smurtas

Psichologinis smurtas (kitaip – emocinis) – pavojingas, visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant jį baimintis, kad dėl tolesnių grasinančiojo veikslių ar neveikimo atsiras kažkokių neigiamų padarinių (Smurto artimoje aplinkoje prevencija, 2023), pavyzdžiui, grasinimas, kad jeigu sutuoktinis neišeis iš darbo bus nutraukta santuoka. Baimės sukėlimu ar grasinimais yra siekiama, kad auka taptų priklausoma nuo smurtautojo ir vykdytų jo reikalavimus (Žukauskienė, 2006, p. 382). Be to, psichologinį smurtą nėra lengva atpažinti ir įrodyti, kadangi jis nėra toks matomas, nes nepalieka mėlynių, žaizdų ar kaulų lūžių, kaip fizinio smurto atveju, tačiau gali sukelti psichinės sveikatos sutrikimus, pavyzdžiui, depresija. Atpažinus psichologinį smurtą, reikia kuo greičiau kreiptis pagalbos, nes kitu atveju, naudojamas smurtas gali peraugti į kitas formas, pavyzdžiui, fizinį smurtą.

Psichologinis smurtas gali pasireikšti gąsdinimu, žeminimu, įžeidinėjimu, menkinimu, bauginimu, grasinimais (sužeisti, pakenkti, sugadinti daiktus ar atimti vaikus) (Garcia-Moreno et al., 2012, p. 1), nuolatinu kritikavimu, išjuokimu, jausmų ignoravimu, rėkimu (World Health organization, Health care..., 2014), manipuliavimu, skaudinimu, trukdymu miegoti (Žukauskienė, 2006, p. 382), trukdymu bendrauti su giminaičiais ar draugais, draudimu eiti į darbą, naudotis telefonu (Babachinaitė et al., 2010, p. 417-418) ir pan. Pažymėtina, kad kai kuriose valstybėse prie psichologinio smurto yra priskiriamos priverstinės santuokos (gali pasireikšti grasinimu nusižudyti, jeigu nesutinkama sudaryti santuokos), pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse, priverstinė santuoka yra nusikalstama veika už kurią numatyta laisvės atėmimo bausmė iki septynerių metų (Forced marriage now a crime, 2014). Labiausiai paplitusi, tačiau sunkiai atpažįstama psichologinio smurto atmaina yra verbalinė (kitaip – žodinė) prievarta (Smurto prevencija, 2018), ji susijusi su jau minėtomis apraiškomis, tai rėkimas, šaukimas, tyčiojimas (pavyzdžiui, partnerės vadinimas kvaile), žeminimas, pravardžiavimas, žodiniai grasinimai (pavyzdžiui, grasinimas panaudoti fizinį smurtą) ir pan. (Verbal abuse in relationships: coercive..., 2021).

Nuolatinis psichologinio smurto naudojimas gali sukelti įvairias pasekmes: baimę, depresiją, miego sutrikimus, vengimą bendrauti, savęs žalojimą ir pan (Smurto prevencija, 2018).

Pažymėtina, kad psichologinis smurtas nėra tiesiogiai įtvirtintas BK. BK ir teismų praktikoje yra vartojamas ne psichologinio smurto, bet psichinės prievartos terminas. Mokslinėje literatūroje, psichinės prievartos ir psichologinio smurto sąvokos yra apibrėžiamos taip pat.

O. Fedosiuk nurodo, kad psichinė prievarta pasireiškia grasinimais, jie gali būti įvairių rūšių, būdų ir gali būti išreikšti: žodžiu; raštu; kitokiu elgesiu, pavyzdžiui, rėkimu, turto naikinimu, įvairių daiktų rodymu (pavyzdžiui, peilio) ir pan (Fedosiuk, 2001, p. 103, 107).

Psichinė prievarta BK yra kriminalizuota dviem būdais: 1) kaip savarankiška nusikalstama veika - grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą, terorizavimas (BK 145 str.); 2) kaip nusikalstamos veikos padarymo, vertimo elgtis prieš savo valią būdas - neteisėtas laisvės atėmimas (BK 146 str.), veiksmų laisvės varžymas (BK 148 str.), neteisėtas žmogaus persekiojimas (BK 148 – 1 str.), piktnaudžiavimas tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.), išžaginimas (BK 149 str.), seksualinis prievartavimas (BK 150 str.), privertimas lytiškai santykiauti (BK 151 str.).(Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000; Fedosiuk, 2001, p. 104). Taigi, kaip matyti, atsakomybė yra numatyta tik už grasinimus, terorizavimą, izoliavimą, žeminimą. Kitos psichologinio smurto išraiškos, kaip kritikavimas, tyčiojimąsis, jausmų ignoravimas, įžeidinėjimas (anksčiau BK buvo numatytas atskiras straipsnis, bet buvo panaikintas) ir pan., tiesiogiai BK nereglamentuojamos. Darbo autorė pritaria J. Gulbickajos nuomonei, kad BK nereikia papildyti psichologiniui smurtui priskiriamų veikų, kurios nėra reglamentuotos, kadangi yra normalu, kad šeimose vyksta konfliktai dėl nuovargio, streso ar kitų priežasčių, tai normali santykių dalis, jeigu tie konfliktai neperauga į fizinį smurtą, nes kitu atveju tektų bausti daug konfliktuojančių asmenų (Gulbickaja, 2013, p. 11).

Psichinės prievartos atveju BK minėtuose straipsniuose nerasime kvalifikuojančio artimojo giminaičio ar šeimos nario požymio, išskyrus BK 163 str. (piktnaudžiavimą tėvų, globėjų ar rūpintojų arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis), tačiau kituose straipsniuose šis požymis nėra minimas.

Vokietijos, Lenkijos, Danijos, Suomijos baudžiamuosiuose įstatymuose yra numatytas tik grasinimas padaryti nusikalstamą veiką. Šios šalys tik iš dalies yra kriminalizavusios psichinę prievartą (Fedosiuk, 2001, p. 104), skirtingai nei Lietuvoje.

Apibendrinant, galima teigti, kad psichologinį smurtą yra sunku tiek atpažinti, tiek ir įrodyti, nes nepalieka aiškiai matomų žymių ant žmogaus kūno, o gali sukelti psichinės sveikatos sutrikimus. Gali pasireikšti įvairiai: kritikavimu, įžeidinėjimu, ignoravimu ir pan. BK psichologinis smurtas tiesiogiai nėra įtvirtintas. BK ir teismų praktikoje yra vartojamas psichinės prievartos terminas. Psichinė prievarta baudžiamajame įstatyme yra kriminalizuota dviem būdais – kaip savarankiška nusikalstama veika ir kaip nusikalstamos

veikos padarymo, vertimo elgtis prieš savo valią būdas. Psichinė prievarta neapima visų psichologinio smurto apraiškų, pavyzdžiui, įžeidinėjimo, kritikavimo.

1.2.3 Seksualinis smurtas

Seksualinis smurtas – seksualiniai veiksmai atliekami prieš aukos valią (Basile et al., 2014, p. 11). Kitaip tariant, seksualinis smurtas yra tokie veiksmai, kurie atliekami be aukos laisvai išreikšto sutikimo ir užtraukia baudžiamąją atsakomybę, jeigu yra įrodoma, kad tokie veiksmai tikrai buvo atlikti.

Seksualinė prievarta yra nukreipiama į aukos sveikatą, kūno neliečiamumą, garbę, orumą (Žukauskienė, 2006, p. 383). Be to, prieš atliekant arba atliekant seksualinius veiksmus gali pasireikšti fizinio ir psichologinio smurto bruožai (Smurto prevencija, 2018), pavyzdžiui, jeigu auka neduoda sutikimo lytiniam santykiams ir priešinasi, asmuo, kuris kėsina į aukos kūno neliečiamumą gali naudoti fizinį smurtą, kelis kartus suduoti į veidą ar kitas kūno vietas, kad palaužtų asmens pasipriešinimą ir galėtų atlikti norimus veiksmus. Be kita ko, tokiais veiksmais yra kėsinama ne tik į kūno neliečiamumą, bet ir į sveikatą, kadangi gali padaryti įvairius sužeidimus. Psichologinio smurto atveju, gali būti naudojami grasinimai, pavyzdžiui, grasinimas panaudoti smurtą, jeigu auka neatliks veiksmų, kurių reikalauja smurtautojas. Auka, bijodama galimų padarinių, sutinka atlikti smurtautojo nurodytus reikalavimus.

Pažymėtina, kad seksualinis smurtas gali pasireikšti trim atvejais: 1) prisilietimu prie asmens kūno, pavyzdžiui, lytinių organų lietimasis; 2) be prisilietimo prie asmens kūno, pavyzdžiui, reikalavimas nusirengti, žiūrėti pornografinius filmus ir atkartoti ten daromus veiksmus, nuogo kūno filmavimas ir pan; 3) prasiskverbimu į asmens kūną, pavyzdžiui, lytinis santykiavimas prieš nukentėjusiojo valią (Ką apie seksualinę prievartą prieš..., 2019; Smurto prevencija, 2018). Be to, seksualinė prievarta gali pasireikšti ir kitomis formomis, pavyzdžiui, apkabinimais ar bučiniiais (Hanson, 2002, p. 447).

Kalbant apie šią smurto formą, reikia paminėti, kad seksualinę prievartą gali patirti tiek moterys, tiek vaikai, tiek vyrai, tačiau dažniau šio pobūdžio smurtą patiria moterys, o smurto kaltininkai yra sutuoktiniai, partneriai, tėvai, kiti šeimos nariai (Li et al, 2023, p. 2).

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento Oficialiosios statistikos duomenis apie užregistruotus asmenis, kurie yra nukentėję nuo seksualinės prievartos artimoje aplinkoje, pastebėtina, kad 2021 m. buvo užregistruoti 29 asmenys, o 2022 m. – 36 asmenys (Informatikos ir ryšių departamento duomenys..., 2022). Remiantis šiais duomenis, galima teigti, kad seksualinio smurto forma, smurto artimoje aplinkoje atveju yra sunkiai atpažįstama. Paprastai moterys neatpažįsta šios smurto formos, nes yra įsitikinusios, kad

jos turi pareigą, seksualiai patenkinti savo sutuoktinę ar sugyventinę, paklusti jo valiai, tačiau pasitaiko atvejų, kai ši smurto forma yra atpažįstama, pavyzdžiui, sutuoktinis grasina palikti savo sutuoktinę, jeigu nebus patenkintas seksualiai, bet moterys nesikreipia į teisėsaugos institucijas, nes myli savo sutuoktinį ir bijo, kad santykiai gali pasibaigti arba tiesiog bijo kreiptis pagalbos, nepasitiki teisėsaugos institucijomis ir pan (Grigaitė, Karalius, 2018, p. 14 – 15). Taigi, nors moterims kartais pavyksta atpažinti seksualinį smurtą, tačiau tai nėra pagrindas kreiptis pagalbos į teisėsaugos institucijas, nepaisant to, kad BK yra numatyta atsakomybė už tokių veiksmų panaudojimą. Paminėtinos šios nusikalstamos veikos: išžaginimas (BK 149 str.), seksualinis prievartavimas (BK 150 str.), privertimas lytiškai santykiauti (BK 151 str.), lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą (BK 151 – 1 str.), seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.), jaunesnio negu šešiolikos metų asmens viliojimas (BK 152 – 1 str.), jaunesnio negu šešiolikos metų asmens tvirkinimas (BK 153 str.), vaiko išnaudojimas pornografijai (BK 162 str.). Kvalifikuojantis artimojo giminaičio ar šeimos nario požymis yra numatytas tik BK 151 – 1 str. 3d. (lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad seksualiniu smurtu yra kėsiamasi į žmogaus sveikatą, kūno neliečiamumą, garbę, orumą. Naudojant seksualinį smurtą, gali pasireikšti fizinio ir psichologinio smurto bruožai. Seksualinis prievarta gali pasireikšti trim atvejais – prisilietimu prie asmens kūno, be prisilietimo prie asmens kūno ir prasiskverbimu į asmens kūną. BK yra kriminalizuotos pagrindinės nusikalstamos veikos, kurios numato atsakomybę už seksualinių veiksmų panaudojimą.

1.2.4 Ekonominis smurtas

Ekonominis smurtas - smurtautojo veiksmai, kuriais jis siekia, kad auka būtų finansiškai priklausoma nuo jo (Babachinaitė et al., 2010, p. 418). Finansinė priklausomybė gali pasireikšti draudimu dirbti, siekiant, kad partneris rūpintųsi namais, buitimi; neteikimu finansinio išlaikymo reikalingo svarbiausiems poreikiams patenkinti; vertimu gauti pinigų įvairiems poreikiams patenkinti, pinigų atėmimu; atsisakymu išlaikyti vaikus; vienvaldiškai priimami sprendimai susiję su finansais, be kito sutuoktinio sutikimo (Smurto prevencija, 2018).

Ekonominį smurtą yra sunku atpažinti, kadangi pasekmės kylančios iš šios smurto formos yra sunkiai pastebimos visuomenėje (Vasiliauskienė et al., 2017, p. 8), todėl, darbo autorės nuomone, šios rūšies smurtą gali identifikuoti tik pati auka. Be to, gali būti ir tokių atvejų, kad šeimose yra susitarimas tarp sutuoktinių, kad vienas sutuoktinis bus atsakingas už finansus, o kitas rūpinsis namų buitimi ir vaikais.

Manytina, kad šią smurto formą sunku ne tik atpažinti, bet ir įrodyti, nes asmuo prieš kurį smurtaujama, negali pateikti įrodymų teisėsaugos institucijoms, pavyzdžiui, kaip įrodyti, kad smurtautojas draudžia sutuoktiniui dirbti, kai šalia nėra kitų asmenų, kurie galėtų paliudyti, kad girdėjo ar matė, kaip vienas iš sutuoktinių uždraudė kitam sutuoktiniui eiti į darbą. Taip pat kyla klausimų ir tais atvejais, kai sutuoktinis atima pinigus ar reikalauja juos atiduoti, kaip įrodyti tokių veiksmų padarymą? Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.88 str 1 d. 3 p. ir 5 p. numato, kad bendrąją jungtinę sutuoktinių nuosavybę yra pajamos, kurios gaunamos iš darbinės veiklos, kuria užsiima abu sutuoktiniai arba kai pajamos gaunamos iš veiklos, kuria užsiima vienas iš sutuoktinių, taip pat iš įmonės ar kitokio verslo gautos pajamos, jeigu tokia veikla (abu sutuoktiniai) pradėjo verstis po santuokos sudarymo, pašalpos ir kt. (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Kitaip tariant, visos pajamos, kurios yra įgyjamos po santuokos sudarymo yra bendroji jungtinė nuosavybė, todėl, manytina, kad tokių veiksmų, kaip pinigų atėmimas ar reikalavimas atiduoti pinigus, neįmanoma įrodyti, nes tos pajamos patenka į bendrą jungtinę nuosavybę.

Manytina, kad naudojant ekonominį smurtą gali pasireikšti fizinė ir psichologinė prievarta, pavyzdžiui, jeigu moteris neklauso ir bando išeiti į darbą pro duris, tokiu atveju vyras gali panaudoti fizinį smurtą, tam, kad sulaikytų ir neišleistų jos iš namų arba gali būti išsakomi grasinimai, kad jeigu moteris neatiduos sukauptų pinigų, tada bus panaudotas fizinis smurtas. Iš esmės, kai asmuo prieš kurį yra naudojamas ekonominis smurtas, neturi savo finansų, jam yra draudžiama dirbti, jis negali palikti smurtautojo, nes negali

finansiskai išlaikyti nei savęs, nei vaikų, todėl galiausiai auka tampa priklausoma nuo smurtautojo.

Ekonominio smurto formos yra mažiausiai kriminalizuotos BK, pavyzdžiui, vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.), žmogaus veiksmų laisvės varžymas (BK 148 str.) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Ekonominis smurtas, tiesiogiai baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtintas.

Be to, atsakomybę už ekonominio smurto panaudojimą numato ir kiti įstatymai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (toliau – ANK), numatyta atsakomybė už vaiko teisių pažeidimą (ANK 72 str.), tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams (ANK 73 str.), vaiko globėjo (rūpintojo) pareigų nevykdymą arba vykdymą priešingai vaiko interesams (ANK 74 str.) (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2015). Taip pat CK yra skirta trečia knyga šeimos nuostatomis, kurios reglamentuoja santuokos institutą, sutuoktinių turtines teises ir pareigas, vaikų ir tėvų tarpusavio teises ir pareigas, turtines vaikų ir tėvų tarpusavio teises ir pareigas, bendro gyvenimo neįregistruvus santuokos institutą, globą ir rūpybą (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000).

Mokslinėje literatūroje yra išskiriamos ir kitokios smurto formos, pavyzdžiui, religinis smurtas (juokimasis iš įsitikinimų), socialinis smurtas (izoliavimas nuo draugų ar šeimos), aplinkos smurtas (turto naikinimas namuose), žodinis smurtas (kritikavimas, grasinimai) (Guo, Harstall, 2008, p. 1 - 2). Kai kurias iš šių smurto formų galima priskirti prie jau nagrinėtų, pavyzdžiui, žodinį ir socialinį smurtą galima priskirti prie psichologinio ir ekonominio.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad ekonominiu smurtu yra siekiama, kad auka taptų finansiskai priklausoma nuo smurtautojo. Šią smurto formą yra sudėtinga atpažinti, todėl tik pati smurto auka gali identifikuoti tokio pobūdžio smurtą. Taip pat yra sudėtinga įrodyti, nes sunku surinkti įrodymus. Naudojant ekonominį smurtą, gali pasireikšti fizinis ir psichologinis smurtas. Ši smurto forma, tiesiogiai baudžiamajame įstatyme nėra įtvirtinta, bet ji yra kitų nusikalstamų veikų sudedamoji dalis, pavyzdžiui, vengimas išlaikyti vaiką. Be to, atsakomybę už tokio smurto panaudojimą numato ir kiti įstatymai, pavyzdžiui, ANK ir CK.

2. ARTIMOS APLINKOS SAMPRATOS PROBLEMATIKA

Smurto artimoje aplinkoje samprata susideda iš dviejų dalių – smurto ir artimos aplinkos. Pirmoje šio rašto darbo dalyje buvo išnagrinėta smurto sąvokos problematika bei smurto formos. Antroje rašto darbo dalyje bus siekiama išnagrinėti artimos aplinkos sampratos problematika. Artimos aplinkos sąvoka yra svarbi kvalifikuojant smurto artimoje aplinkoje nusikalstamas veikas, todėl tam tikrų probleminių klausimų kyla tiek teorijoje, tiek ir praktikoje. Todėl, toliau šiame darbe bus nagrinėjama artimos aplinkos sąvoka, šeimos samprata bei artimos aplinkos narių santykių turinio kriterijai.

2.1 Artimos aplinkos sąvoka

Kiekvienas žmogus skirtingai suvokia, kokie asmenys yra jo artima aplinka. Vieni savo artima aplinka laiko giminaičius, su kuriais juos sieja kraujo ryšys (motina, tėvas, sūnus, duktė, sesė, brolis, senelis, senelė, teta ir pan.), kiti sutuoktinius ir jų vaikus, dar kiti - sugyventinius ar net buvusius partnerius. Visgi, tokiomis, subjektyviomis nuostatomis, negali būti remiamasi smurto artimoje aplinkoje bylose, kadangi gali kilti teisinių ginčų, jei, pavyzdžiui, vienas kaltininkas savo sugyventinį laiko artimos aplinkos nariu, o kitas - ne. Dėl šios priežasties yra būtina teisės aktuose įtvirtinti artimos aplinkos narių sąrašą, kadangi ši sąvoka yra svarbi nusikalstamų veikų kvalifikavimui, kai konkrečios nusikalstamos veikos sudėtyje yra numatytas artimos aplinkos nario požymis. Todėl, toliau šiame darbe bus nagrinėjama artimos aplinkos sąvoka.

ANSAAI 2 str. 2 d. įtvirtinta artimos aplinkos sąvoka: aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės, giminytės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį (Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto..., 2011). Šioje sąvokoje yra įtvirtintas platus asmenų ratas, įskaitant buvusius sutuoktinius ir partnerius, kuriems siekiama suteikti įstatyme numatytą apsaugą. Tačiau, pastebėtina, kad apibrėžime nėra aiškiai nurodoma ar artimais ryšiais susiję asmenys turi gyventi kartu, todėl, galima teigti, kad ši sąvoka yra taikoma ir tais atvejais, kai minėti asmenys gyvena atskirai. Be to, pagal šį apibrėžimą artimos aplinkos nariais yra laikomi asmenys, kurių nesieja jokie artimi ryšiai, tačiau kartu gyvena ir tvarko bendrą ūkį (Moterų su negalia apsauga nuo..., 2023). Kitų valstybių įstatymuose yra pateikiamas platesnis artimos aplinkos narių ratas, įtraukiant, pavyzdžiui, neįgalių asmenų globa arba rūpyba (Ispanija); sužadėtinių santykius (Pietų Afrika); namų ūkio darbuotojus (Indonezija); susitikinėjančius asmenis (Nigerija) ir pan. (The United Nations Entity for..., 2010)

Teisinėje doktrinoje yra nurodyta, jog *Nullum crimen sine lege scripta* principas nurodo, kad veiką kaip nusikalstamą gali uždrausti tik baudžiamasis įstatymas, be to visi nusikalstamos veikos sudėties požymiai turi būti numatyti tiesiogiai tik baudžiamajame įstatyme (Veršekys, 2012, p. 207). Iš to seka, kad artimos aplinkos sąvoka, kuri yra įtvirtinta ANSAAĮ, negali būti taikoma, kadangi šios definicijos (požymio) neapibrėžia baudžiamasis įstatymas. Tokiu atveju reikia remtis BK įtvirtinta artimos aplinkos sąvoką, kuri apima artimuosius giminaičius ir šeimos narius.

BK 248 str. 1 d. nurodyta, kad artimieji giminaičiai yra tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai, o BK 141 str. 2 d. yra įtvirtinta šeimos nario sąvoka: nusikalstamą veiką padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai, taip pat nusikalstamą veiką padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikalstamą veiką padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio arba partnerio tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). BK 248 str. 1 d. įtvirtinta artimojo giminaičio sąvoka siejama tik giminystės ryšiais, papildomi požymiai nenurodomi. Tam tikrais giminystės ryšiais siejamiems asmenims (tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys) yra keliamas - gyvenimo kartu požymis, priskiriant šiuos asmenis prie šeimos narių. Šeimos nariais be artimųjų giminaičių yra sutuoktiniai, asmenys bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos bei kartu su jais gyvenantys artimieji giminaičiai ir jų sutuoktiniai ar partneriai.

Nagrinėjant šeimos nario sąvoka yra aktualus Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 3.229 str, kadangi jis įtvirtina bendro gyvenimo neįregistravus santuokos apibrėžimą. Šiuo straipsniu yra reguliuojami tik turtiniai partnerių santykiai, taip pat šiems santykiams yra keliami įregistravimo sąlyga. Lietuvoje nėra priimtas partnerystės įstatymas, o pagal CK 28 str. trečiosios knygos XV skyriaus normos dėl bendro gyvenimo neįregistravus santuokos įsigaliojusių tik nuo to momento, kai įsigaliojusių partnerystės įregistravimo tvarką reglamentuojantis įstatymas. Šiuo metu Lietuvoje įregistruoti partnerystės negalima. Be to, partnerystei yra keliami ir kiti reikalavimai, pavyzdžiui, bendras gyvenimas ne mažiau kaip vienerius metus neįregistravus santuokos (sugyventiniai), turint tikslą sukurti šeiminius santykius (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000). Dėl CK 3.229 str. taikymo baudžiamosiose bylose yra pasisakęs LAT. LAT yra išaiškinęs, kad BK nurodyta šeimos nario sąvoka negali būti ribojama CK 3.229 str. norma, nes ji reguliuoja tik turtinius santykius civilinės teisės taikymo ribose, tačiau nereglamentuoja asmeninių neturtinių santykių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m.

lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, atsižvelgiant į šį LAT išaiškinimą, galima daryti išvadą, kad baudžiamajame įstatyme, bendras gyvenimas neįregistravus santuokos yra suvokiamas plačiau nei CK, kadangi, vien tai, kad partnerystė negali būti įregistruota, nereiškia, kad šie asmenys negali būti pripažinti šeimos nariais, pagal BK. Be to, teismų praktikoje yra pažymima, kad teismai taikydami šeimos nario sąvoką, turi atsižvelgti į *teisinių santykių pobūdį, o ne vadovautis suformuluotomis sąvokomis arba terminais, o ypač tuomet, kai skirtingose teisės šakose yra nevienareikšmiška šeimos bei šeimos nario sąvoka* (Kauno apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Pažymėtina, kad 2023 m. birželio 1 d. įsigaliojo BK pakeitimai (Baudžiamojo kodekso 141, 156, 176..., 2023), kurie lėmė, kad šeimos nario sąvoka, kuri buvo įtvirtinta BK XXXIV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui“ (BK 248 str. 2 d.) buvo perkelta į BK XVIII skyrių „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ (BK 141 str. 2 d.). Darbo autorė pritaria šiems įstatymo pakeitimams, kadangi prie nusikalstamų veikų žmogaus gyvybei ir sveikatai yra įtvirtintas kvalifikuojantis šeimos nario požymis, todėl svarbu, kad šį požymį apibrėžianti sąvoka būtų įtvirtinta BK XVIII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“. Šeimos nario sąvokos įtvirtinimas BK XXXIV skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui“ nebuvo labai tikslingas, nes jame yra tik dvi nusikalstamos veikos apibrėžiančios šeimos nario požymį: nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimas (BK 237 str.) ir nepranešimas apie nusikaltimą (BK 238 str.) (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Be to, reikia paminėti, kad įsigaliojus įstatymo pakeitimams buvo išplėstas šeimos narių ratas, kadangi anksčiau šeimos nariais buvo laikomi tik sutuoktinio tėvai, o dabar sutuoktinio arba partnerio tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai arba partneriai.

Pastebėtina, kad BK 141 str. 2 d. pateikta šeimos nario sąvoka yra siauresnė už artimos aplinkos definiciją įtvirtinta ANSAAĮ 2 str. 2 d. Todėl, tais atvejais, kai yra smurtaujama prieš buvusį sutuoktinį, partnerį ar jų giminaičius, jie nebus laikomi artimos aplinkos nariais, nes BK 141 str. apima tik esamus santykius. Be to, BK įtvirtinta šeimos nario sąvoka taikoma tik tais atvejais, kai artimais ryšiais siejami asmenys gyvena kartu. Tokios pozicijos yra laikomasi ir teismų praktikoje. Pažymėtina, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) nėra išaiškinęs naujos teismų praktikos susijusios su BK 141 str. 2 d. įtvirtinta šeimos nario sąvoka, todėl, darbo autorės nuomone, šiuo klausimu yra aktualu atsižvelgti į teismų praktiką, išnagrinėta iki baudžiamojo įstatymo pakeitimų, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63-511/2021 nurodyta, kad *pagal BK 140 straipsnio 2 dalį, kitaip nei BPK 167 straipsnio 3 dalies atveju, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje*

įstatyme įtvirtintos sąvokos netaikomos, nes jos neatitinka BK 248 straipsnyje nurodytų artimojo giminaičio bei šeimos nario sąvokų, nes pagal BK 248 straipsnį nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariais laikomi tik kartu gyvenantys artimi asmenys, tarp jų asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), t. y. esami, o ne buvę partneriai. Sprendžiant dėl veiką kvalifikuojančio požymio buvimo, baudžiamojo įstatymo nuostatos negali būti interpretuojamos plečiamai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darbo autorės nuomone, ši nutartis yra svarbi, nes perkėlus šeimos nario sąvoka į kitą BK skyrių, buvo išplėstas šeimos narių ratas, bet į jį nebuvo įtraukti buvę sutuoktiniai, partneriai ar jų giminaičiai, todėl BK ir toliau reguliuoja tik esamus santykius. Todėl, pavyzdžiui, tais atvejais, kai kaltininkas sunkiai sutrikdo sveikatą buvusiai sugyventiniai, jis bus baudžiamas ne pagal kvalifikuojantį artimojo giminaičio ar šeimos nario požymį, bet pagal bendrą BK normą. Be to, šeimos nariais nėra laikomi ir asmenys, kurie kartu gyvena ir tvarko bendrą ūkį.

Artimos aplinkos sąvoka yra svarbi ne tik kvalifikuojant nusikalstamas veikas, bet ir sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo bei jo rūšies. Ikiteisminis tyrimas gali būti pradedamas prokuroro reikalavimu, bendra tvarka, nukentėjusiojo skundu ar jo atstovo pareiškimu. Sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo reikia atsižvelgti ne tik į įvairias įvykio aplinkybes, bet ir į smurto artimoje aplinkoje požymius, pavyzdžiui, jeigu artimoje aplinkoje, sugyventinis smurtaudamas prieš savo sugyventinę sukelia jai fizinį skausmą, pagal BK 140 str. 1 d. ikiteisminis tyrimas turi būti pradedamas ir procesas vyksta bendra tvarka, šiuo atveju yra nesvarbu ar nukentėjusysis (jo atstovas) pateikė skundą (pareiškimą) (BK 140 str. 4 d., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 167 str. 3 d.). Tačiau, pastebėtina, kad įstatymų leidėjas padarė klaidą ir nesuderino BK ir BPK nuostatų, kadangi turėtų būti taikoma BK 140 str. 2 d., kurioje yra nurodytas artimojo giminaičio ir šeimos nario požymis. Be to, iš teismų praktikos matyti, kad sprendžiant ar asmuo atitinka smurto artimoje aplinkoje požymius, siekiant pradėti ikiteisminį tyrimą bendra tvarka yra remiamasi BK įtvirtinta artimojo giminaičio ar šeimos nario sąvoka (Panevėžio apygardos teismo 2017 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tačiau, tais atvejais, kai yra smurtaujama prieš buvusį sugyventinį, pagal BPK 167 str. 1 d. ikiteisminis tyrimas nebus pradedamas, nebent nukentėjusysis ar jo atstovas pateiktų skundą ar pareiškimą, tokiu atveju procesas vykėtų bendra tvarka (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002).

Šeimos nario sąvoka yra įtvirtinta ir BPK 38 str. Šeimos nariai yra kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai,

asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, išlaikytiniai ar buvę sutuoktiniai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Pastebėtina, kad ši sąvoka plačiau aiškina šeimos nario požymį, nei BK, kadangi šiuo atveju šeimos nariais gali būti asmenys, kurie yra susitarę sudaryti santuoką, išlaikytiniai arba buvę sutuoktiniai.

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas, kurių sudėtyse yra artimos aplinkos nario požymis, BPK 38 str. negali būti taikomas, kadangi, pasak R. Jakštienės šio straipsnio paskirtis yra procesinio pobūdžio ir yra taikomas dėl liudytojo imuniteto, anonimiškumo, asmens procesinio statuso ir kt. (Jakštienė, 2018, p. 236), be to, kaip jau minėta anksčiau, tik baudžiamajame įstatyme gali būti numatyti nusikalstamos veikos sudėties požymiai, todėl smurto atveju gali būti taikoma tik BK įtvirtinta artimojo giminaičio ir šeimos nario sąvoka.

Tačiau, teismų praktikoje yra aptinkama atvejų, kai sprendžiant ar tam tikras asmuo gali būti laikomas šeimos nariu ir vėliau kvalifikuojant nusikalstamą veiką yra taikoma tiek BK, tiek BPK įtvirtinta šeimos nario definicija (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teismai nenagrinėja šių sąvokų turinio neatitikimo klausimų, todėl yra neaišku, kodėl yra taikoma BPK įtvirtinta šeimos nario definicija.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad plačiausiai artimos aplinkos sąvoka yra apibūdinama ANSAAĮ, kadangi ji reguliuoja tiek esamus, tiek buvusius santykius ir taikoma nepriklausomai nuo to ar artimais ryšiais siejami asmenys gyvena kartu ar atskirai. Tačiau, kvalifikuojant nusikalstamas veikas, kurių sudėtyje yra artimos aplinkos nario požymis, ši sąvoka negali būti taikoma, nes ji neatitinka BK įtvirtintos artimojo giminaičio ir šeimos nario definicijos, nes tik baudžiamasis įstatymas apibrėžia nusikalstamos veikos sudėties požymius. BK reguliuoja tik esamus santykius, todėl tais atvejais, kai yra smurtaujama prieš buvusį sutuoktinį, partnerį ar jų giminaičius, jie nebus laikomi artimos aplinkos nariais. Be to, šeimos nario sąvoka yra taikoma tik tais atvejais, kai artimais ryšiais siejami asmenys gyvena kartu. BPK pateikta šeimos nario sąvoka yra aiškinama plačiau nei BK, tačiau kvalifikuojant nusikalstamas veikas ši sąvoka negali būti taikoma, nes jos paskirtis yra procesinio pobūdžio ir neatitinka BK įtvirtintos šeimos nario sąvokos. Nors teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai yra taikoma ši sąvoka, tačiau teismai nenagrinėja jos turinio neatitikimo klausimų.

2.2 Šeimos samprata

Išnagrinėjus artimos aplinkos sąvoką, matyti, kad artima aplinka pirmiausia yra sudaryta iš šeimoje gyvenančių žmonių (sutuoktiniai, jų vaikai ir pan.). Tačiau, nei ANSAAI, nei BK ir netgi CK, kuris reguliuoja šeimos santykius, nepateikia bendros šeimos sąvokos, apsiribojama tik šeimos narių išvardijimu. Bendrai įvardinti šeimos sąvoka yra sudėtinga, nes per pastaruosius metus ji keitėsi ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje. Tai priklauso nuo įvairių faktorių, pavyzdžiui, papročių, bažnyčios, tradicijų ir kt. Šie pasikeitimai lėmė, kad šalia tradicinės šeimos, atsirado kitos (netradicinės) šeimos formos, kurioms taip pat reikia užtikrinti teisine apsauga. Tai patvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) 2011 m. rugsėjo 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu NR. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, kuriame nurodoma, kad šeimos samprata turi būti suprantama plačiau, turint omeny ne tik santuokos pagrindu sudarytas šeimas, bet kaip pavyzdį pateikia tik santuokos nesudariusių vyro ir moters bendrą gyvenimą. Šiame nutarime, KT konstatavo, kad „konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi“ (Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas). Taigi, akivaizdu, kad KT kitų galimų santykių formų nenurodo, bet kiekvienu konkrečiu atveju yra svarbu įvertinti tokių santykių turinį, bet ne formą. Šiuolaikinei šeimos sampratai yra svarbus kartu gyvenančių asmenų tarpusavio ryšys, o kokia forma šių asmenų santykiai yra įteisinti neturi prasmės. Iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kyla valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo nebūtų diskriminuojami šeimos santykių dalyviai (Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas). Iš to seka, kad Konstitucija draudžia diskriminuoti netradicines šeimas, pavyzdžiui, asmenis, kurie gyvena bendrai, bet nėra įregistravę santuokos, jų vaikus arba kai vaikus augina vieniša (-as), išsiskyrusi (-ęs) ar našlė (-ys) motina (vyras)).

Be to, naujausioje KT doktrinoje Konstitucinė šeimos samprata buvo išplėtotą. 2019 m. sausio 11 d. nutarime buvo pabrėžta, kad šeimos samprata yra neutrali lyties požiūriu. Taip pat, teismas nurodė, kad yra „saugomos ir ginamos visos šeimos, atitinkančios konstitucinę šeimos sampratą, pagrįstą nuolatinio ar ilgalaikio pobūdžio šeimos narių santykių turiniu“. Taigi, KT teigia, kad ne lytis yra svarbi, bet bendrai gyvenančių asmenų santykių turinys, jeigu atitinka anksčiau minėtus kriterijus (tarpusavio atsakomybė,

emocinis prierašumas ir pan.), jie turi būti laikomi šeimos nariais. Be to, šiame nutarime aiškiai yra atskiriama santuoka nuo partnerystės. Santuoka gali būti sudaryta tik tarp vyro ir moters, kitokia santuokos samprata yra negalima, nebent būtų pakeista Konstitucija. Bendras gyvenimas neįregistravus santuokos galimas tiek tarp skirtingos, tiek tarp tos pačios lyties asmenų (Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas). Taigi, apibendrinant šiuos du KT nutarimus, galima teigti, kad Konstitucinė šeimos samprata apima tik santuoką sudaryta tarp vyro ir moters bei bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos tiek tarp vyro ir moters, tiek tarp tos pačios lyties asmenų, taip pat šių santykių pagrindu kylančius vaikų (įvaikių) ir artimųjų giminaičių (pavyzdžiui, tėvų, seserų, brolių) ryšius. Kitos šeimos santykių formos, kaip jau minėta, neatskleidžiamos.

Darbo autorės nuomone, jeigu smurtas artimoje aplinkoje yra panaudojamas prieš tos pačios lyties asmenis, jie turėtų būti laikomi šeimos nariais, nes BK yra aiškiai nurodyta, kad šeimos nariais, be kita ko, yra pripažįstami bendrai gyvenantys asmenys, kurie nėra sudarę santuokos (partnerystės). Kaip jau minėta, šeimos samprata yra neutrali lyties aspektu, todėl teismai, įvertinę visas svarbias bylos aplinkybes, be kita ko, santykių turinio kriterijus, turi teisę spręsti ar tokie asmenys gali būti laikomi šeimos (artimos aplinkos) nariais.

Panašiai šeimos samprata nagrinėjama EŽTT doktrinoje, kurioje nurodoma, kad šeimos gyvenimo samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius. EŽTT teigimu, tradicinė šeima (santuoka) ir natūrali šeima (pavyzdžiui, nesusituokusių asmenų santykiai) naudojami tomis pačiomis teisėmis nurodytomis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 str. (pavyzdžiui, teisė į šeimos gyvenimo gerbimą) (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje Marckx prieš Belgiją). Taigi, valstybė turi pareigą apsaugoti ne tik tradicines šeimas, bet ir visas kitas šeimas, kurios pasirinko nesudaryti santuokos, bet gyvena kartu, augina vaikus, kuria bendrą ūkį ir pan.

EŽTT doktrinoje yra išaiškinta, kad šeimos gyvenimo samprata apima ne tik sutuokusių ar nesusituokusių tėvų santykius su savo vaikais, bet ir kitus santykius, pavyzdžiui, artimų giminaičių (seneliai, broliai, seserys ir pan.). Tai asmenys, kurie yra svarbūs, ne tik vaikui, bet ir jo tėvams, todėl jie užima reikšmingą vietą jų gyvenime (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje Marckx prieš Belgiją; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje El Boujaidi prieš Prancūziją). Be to, šeimos gyvenimo sąvoka apima ir nutrukusius asmenų santykius. Vaiko artimas ryšys su vienu iš tėvų patenka į šeimos gyvenimo sąvoką, nepaisant to, kad jo tėvai yra nutraukę santykius (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994

m. gegužės 26 d. sprendimas byloje Keegan prieš Airiją). Be kita ko, į šeimos gyvenimo sampratą patenka ir tos pačios lyties asmenys, jeigu jie gyvena kartu stabilioje partnerystėje (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 24 d. sprendimas byloje Schalk ir Kopf prieš Austriją).

EŽTT doktrinoje yra pateikiami veiksniai į kuriuos atsižvelgiant būtų galima nustatyti, kokie santykiai patenka į šeimos gyvenimo sąvoką, pavyzdžiui, ryšių pastovumas, demonstruojamų tarpusavio išsipareigojimų pobūdis, bendras gyvenimas, bendrų vaikų turėjimas ir kt. (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje Keegan prieš Airiją; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. spalio 27 d. sprendimas byloje Kroon ir kt. prieš Nyderlandus; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. birželio 1 d. sprendimas byloje L. prieš Nyderlandus ir kt.)

Išanalizavus EŽTT doktriną, galima teigti, kad šeimos gyvenimo samprata apima ne tik tradicines šeimas, bet ir kitas galimas bendro gyvenimo formas, pavyzdžiui, nesantuokinius tos pačios arba skirtingos lyties asmenų santykius ir pan.

Darbo autorės nuomone, KT ir EŽTT doktrina yra svarbi smurto artimoje aplinkoje bylose, nes įtvirtina santykių turinio kriterijus (pavyzdžiui, bendras gyvenimas, tarpusavio atsakomybė, emocinis prierašumas ir pan.), kuriais remiantis siekiama nustatyti ar asmuo prieš kurį buvo smurtaujama gali būti laikomas kaltininko artimos aplinkos nariu. Nagrinėjant teismų praktiką pastebėtina, kad teismai sprenddami smurto artimoje aplinkoje bylas remiasi KT ir EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintais kriterijais (pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2020 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje ir kt.).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad šeima yra artimos aplinkos dalis, bet nei ANSAAĮ, nei BK šios sąvokos tiesiogiai neapibrėžia, o apsiriboja tik šeimos narių išvardijimu. Tačiau, šią sąvoką tiksliai apibrėžti yra sudėtinga, kadangi, kaip matyti, iš KT ir EŽTT doktrinos, šeimos samprata nuolatos kinta. Visuomenėje keičiasi nusistovėjusios vertybės, todėl tradicines šeimas keičia kitos šeimos formos, pavyzdžiui, bendrai gyvenantys asmenys, kurie nėra sudarę santuokos (partnerystės). Kiekvienu atveju sprendžiant ar asmuo yra šeimos (artimos aplinkos) narys, reikia atsižvelgti į santykių turinį (pavyzdžiui, tarpusavio atsakomybę, bendrą gyvenimą ir kt.), bet ne į santykių formą.

2.3 Artimos aplinkos narių santykių turinio kriterijai

Nagrinėjant artimos aplinkos sąvoka, buvo minėta, kad ji yra svarbi nusikalstamų veikų kvalifikavimui, kai konkrečios nusikalstamos veikos sudėtyje yra numatytas artimos aplinkos nario požymis. Tačiau, prieš kvalifikuojant nusikalstamą veiką, reikia išsiaiškinti ar asmuo prieš kurį buvo smurtaujama, tikrai gali būti laikomas artimos aplinkos nariu. Tokiu atveju, teismai, siekdami nustatyti ar asmuo patenka į artimos aplinkos sąvoką, turi atsižvelgti į KT ir EŽTT suformuluotus santykių turinio kriterijus: tarpusavio atsakomybė, supratimas, emocinis prierašumas, savanoriškas apsisprendimas prisiimti tam tikras teises ir pareigas, bendras gyvenimas ir kt. Taip pat, LAT pažymi, kad turi būti atsižvelgiama į tarpusavio santykių pobūdį, abipusį artumą ir atsakomybę, bei paramą. Tokie santykiai turi būti daugiau nei draugiški ir netrumpalaikiai, be kita ko, tokiems santykiams yra būdingi bendri buitiniai, ūkiniai ir pan. reikalai. Nagrinėjant baudžiamąsias bylas yra svarbus kaltininko požiūris į asmenį prieš kurį smurtavo, pavyzdžiui, ar jis laiko jį artimos aplinkos nariu, taip pat, kaip jis suvokia tarpusavio atsakomybes ir kartu prisiimtas vykdyti pareigas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gegužės 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, pirmiausia reikia vertinti aplinkybių visumą ir tik tada turi būti sprendžiama ar kartu gyvenantys asmenys atitinka santykių turinio kriterijus.

Nagrinėjant teismų praktiką pastebėta, kad bylose susijusiose su smurtu artimoje aplinkoje aiškinant artimos aplinkos nario požymį problematiškiausi aspektai yra susijusę su asmenimis, kurie gyvena kartu, bet nėra įregistruvę santuokos (partnerystės), asmenimis, kuriuos anksčiau siejo artimi ryšiai ir sutuoktinių santykiais. Toliau šiame darbe bus siekiama atlikti minėtų santykių teisinį vertinimą.

2.3.1 Asmenų, kurie gyvena kartu, bet nėra įregistruvę santuokos (partnerystės), santykių teisinis vertinimas

Pagal ANSAAĮ 2 str. 2 d., artimos aplinkos nariais gali būti partneriai, o pagal BK 141 str. 2 d. šeimos nariais yra asmenys, kurie gyvena bendrai neįregistruvę santuokos (partnerystės) (toliau – partneriai (sugyventiniai)). Šių sąvokų turinio minėti įstatymai neatskleidžia, todėl partnerių (sugyventinių) santykiai turi būti vertinami remiantis KT ir EŽTT doktrinoje įtvirtintais santykių turinio kriterijais bei teismų praktikoje suformuluotomis taisyklėmis. Be to, iš teismų praktikos matyti, kad daugiausia santykių turinio vertinimo problemų kyla tada, kai reikia nustatyti artimos aplinkos požymį tarp minėtų asmenų. Todėl, toliau bus siekiama konkrečiau panagrinėti santykių turinio kriterijus taikomus partneriams (sugyventiniams).

Svarbiausias kriterijus į kurį turi atsižvelgti teismai, siekdami įvertinti partnerių (sugyventinių) santykius yra gyvenimo kartu faktas. BK 141 str. 2 d. šis požymis yra įtvirtintas tiesiogiai. Sprendžiant dėl gyvenimo kartu fakto yra svarbu nustatyti bendro gyvenimo terminą. Iš teismų praktikos matyti, kad toks terminas negali būti trumpas, pavyzdžiui, 2, 3, 4 ar 6 mėn., nes tai nėra pakankamas laiko tarpas susiformuoti artimiems ar šeimyniniams santykiams. Kitaip tariant, jeigu smurtautojas su smurto auka gyvena kartu trumpą laiko tarpą, jie nebus laikomi artimos aplinkos nariais (pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismo 2016 m. vasario 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje ir pan.). Paprastai yra atsižvelgiama į ilgesnį laiko tarpą, pavyzdžiui, 2 m., 17 m., 20 m. ir pan. (pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje ir pan.).

Sprendžiant ar partneriai (sugyventiniai) gali būti laikomi artimos aplinkos nariais, nepakanka nustatyti tik gyvenimo kartu fakto. Turi būti nustatomos ir kitos svarbios aplinkybės, kurios patvirtintų, kad kartu gyvenančius asmenis sieja šeimyniniai ryšiai. Pavyzdžiui, jeigu du asmenys gyvena kartu, bet nuolatos vartoja alkoholį ir jų nesieja jokie emociniai ryšiai, tarpusavio atsakomybė ar įsipareigojimai ir kt., jie nebus laikomi šeimos nariais, kadangi jų tarpusavio santykiai nėra būdingi šeimos santykiams. Tai patvirtina ir teismų praktika, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje 2K-110-699/2015 LAT konstatavo, kad „vien formalus gyvenimo kartu faktas, lydimas nuolatinių išgertuvių, nesant kitų aplinkybių, kurios neabejotinai patvirtintų asmenų tarpusavio santykių turinį, panašų į šeimą, negali būti vertinamas kaip šeimos (atitinkančios partnerystės formą) susiformavimas“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Reikia pabrėžti, kad gyvenimo kartu fakto nepaneigia ir skirtingas gyvenamųjų vietų deklarasavimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Teigiamai vertintini atvejai, kad partneriai (sugyventiniai) pripažįstami artimos aplinkos nariais net ir tais atvejais, kai tam tikrais laikotarpiais gyvena atskirai dėl tarpusavio konfliktų. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-118-1121/2020 buvo nustatyta, kad sugyventiniai gyveno kartu, tačiau jie dažnai konfliktuodavo, ko pasekoje išsiskirdavo, o vėliau susitaikydavo ir vėl gyvendavo kartu. Teismas nurodė, kad nėra svarbu, ar nusikalstamos veikos padarymo metu sugyventiniai gyveno kartu, kadangi juos siejo tarpusavio įsipareigojimai (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darytina išvada, kad konfliktai vykstantys tarp sugyventinių, ko

pasekoje susipyke jie gyvena tam tikrą laikotarpį atskirai, nepaneigia jų, kaip artimos aplinkos narių santykių, todėl pritartina LAT išaiškinimui, kad tai *atskleidžia ne šeiminių ar nešeiminių santykių turinį, o gyvenimo būdą, kuris lygiai taip pat pasitaiko ir tarp įregistruotoje santuokoje gyvenančių asmenų* (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitaip tariant, įvairūs konfliktai ar nesutarimai yra normali santykių dalis, kuri gali pasireikšti tiek santuokoje, tiek ir tarp asmenų, kurie nėra sudarę santuokos (partnerystės), bet gyvena kartu. Pastebėtina, kad minėtose bylose buvo atsižvelgiama ne į gyvenimo kartu faktą, bet į kitus kriterijus, kurie atspindi sugyventinių tarpusavio santykius (pavyzdžiui, tarpusavio įsipareigojimus (pavyzdžiui, finansinius), tarpusavio atsakomybę (pavyzdžiui, bendrų reikalų tvarkymas, vaikų auklėjimas ir pan.). Iš esmės, gyvenimas tam tikra laikotarpį atskirai, nepanaikina sugyventinių tarpusavio įsipareigojimų ir atsakomybių, emocinių ryšių ir kt., todėl tokiais atvejais didesnę reikšmę įgyja kiti santykių turinio kriterijai.

Darbo autorės nuomone, gyvenimo kartu kriterijus ne visada gali būti taikomas smurto artimoje aplinkoje bylose, nes dėl įvairių priežasčių partneriai (sugyventiniai) gali pasirinkti gyventi atskirai, pavyzdžiui, karo tarnyba, mokslai, darbas kitoje šalyje ar mieste, dėl nuolat naudojamo smurto ir pan., tai reiškia, kad jie nuolatos negyvena kartu tuose pačiuose namuose. Todėl, manytina, kad tokiais atvejais reikia atsižvelgti ne į gyvenimo kartu kriterijų, bet į kitas aplinkybes, kurios patvirtintų jų šeimyninius santykius. Be to, gyvenimo vietos pasirinkimas labiau rodo asmenų gyvenimo būdą, o ne šeimyninius santykius, kadangi jie patys nusprendžia kiek laiko gyvens kartu ir kiek atskirai.

Kitas santykių kriterijus yra bendro ūkio vedimas. Iš teismų praktikos matyti, kad prie bendro ūkio vedimo yra prisidedama įvairiais būdais: maisto gaminimu, rūbų skalbimu, maisto produktų pirkimu, įvairių išlaidų apmokėjimu, vaikų išlaikymu, namų tvarkymu ir pan. (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 12 d. baudžiamojoje byloje ir kt.). Svarbia aplinkybe laikomi ir tie atvejai, kai bendras ūkis yra vedamas bent kažkurį laikotarpį (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 19 d. baudžiamojoje byloje). LAT yra išaiškinęs, kad *bendro namų ūkio tvarkymas konstatuojamas įvertinus ne tik abiejų asmenų finansinį indėlį į bendro namų ūkio išlaikymą, bet ir prisidedant kitais veiksmais, pavyzdžiui, namų ūkio ruošos darbais ir pan.* (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darbo autorė pritaria šiam LAT išaiškinimui, nes gali būti tokių situacijų, kai partneriai (sugyventiniai) susitaria, kad vienas iš jų dirbs ir gaus darbo

užmokestį, kuriuo apmokės įvairias išlaidas susijusias su bendru ūkiu bei išlaikys artimos aplinkos narius, o kitas liks namuose, augins vaikus ir užsiims namų ruošos darbais (pavyzdžiui, siurbs grindis, gamins valgi, skalbs drabužius, plaus grindis ir pan.). Be to, gali būti ir tokių atvejų, kai vienas iš partnerių (sugyventinių) netenka darbo ir negali prisidėti finansiškai prie bendro ūkio kūrimo. Todėl, jie savo indėlį į bendro ūkio kūrimą gali įnešti atlikdamas kitus veiksmus (pavyzdžiui, jau minėtus namų ruošos darbus). Taip pat reikia pabrėžti, kad ekonominio smurto atveju, partneris, sugyventinis ir netgi sutuoktinis gali iš savo partnerių atimti darbo užmokestį. Todėl, ne visada galima nustatyti finansinį indėlį į bendro ūkio kūrimą.

Kitas santykių kriterijus į kurį atsižvelgiama sprendžiant smurto bylas yra kaltininko požiūris į nukentėjusįjį. Paprastai tokio pobūdžio bylose, pasitaiko atveju, kai smurtautojai neigia artimus santykius su smurto auka, todėl labai svarbu, kad teismai tinkamai įvertintų kaltinamojo požiūrį į nukentėjusįjį. Tais atvejais, kai kaltininkas neigia artimus santykius su nukentėjusiuoju, svarbu, kad teismai įvertintų ne tik kaltininko nuomonę, bet ir kitas svarbias bylos aplinkybes ir tik tuomet spęstų ar jie yra artimos aplinkos nariai. Pavyzdžiui, vienoje iš nagrinėtų bylų, kaltinamasis, teigė, kad nukentėjusioji nebuvo jo sugyventinė, nes jie nevedė bendro ūkio, gyveno nuomojamame bute kartu su kitais asmenimis, su kuriais jie eidavo rinkti butelių iš šiukšlių dėžių ar metalo. Tačiau, teismas išnagrinėjęs visas svarbias bylos aplinkybes padarė išvadą, kad jie buvo šeimos nariai, nes apie 6 metus gyveno kartu, gyveno viename kambaryje ir turėjo lytinį gyvenimą, kartu eidavo rinkti butelių ar metalų, vėliau pridudavo ir bendrai viską pirkdavo, tvarkydavo namus (Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje kaltinamasis neigė, kad nukentėjusioji yra jo sugyventinė, ji tiesiog kartais pas jį pernakvodavo. Teismas išnagrinėjęs visas bylos aplinkybes padarė išvadą, kad nukentėjusioji buvo kaltinamojo sugyventinė, nes turėjo jo buto raktus, valgė, gėrė ir rūkė už jo pinigus, miegodavo pas jį. Teismo nuomone šios aplinkybės liudija apie nukentėjusiosios ir kaltininko bendrą gyvenimą bei ūkį (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m. spalio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, iš teismų praktikos matyti, kad teismai tinkamai vertina situacijas, kai kaltininkas neigia artimus santykius su nukentėjusiuoju, atsižvelgdami ne tik į kaltininko nuomonę, bet ir kitas svarbias bylos aplinkybes, kurios įrodo artimus asmenų santykius.

Dar vienas svarbus kriterijus į kurį teismai atsižvelgia vertindami asmenų santykius yra emocinis tarpusavio ryšys ir prieraišumas. Emociniai tarpusavio ryšiai ir prieraišumas asmenų santykiuose yra labai svarbūs, tačiau ne visada pavyksta juos išlaikyti tvirtus, todėl yra reikalingas pačių porų abipusis įsipareigojimas dėti pastangas kurti ir puoselėti šiltus

tarpusavio ryšius. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-391-1020/2022 teismas konstatavo, kad nusikalstamos veikos padarymą lėmė nuteistojo emocinis ryšys ir prierašumas su nukentėjusiąja, kadangi jis, laikotarpiu, kai gyveno atskirai nuo savo sugyventinės, nuolatos jai skambindavo, nes nenorėjo skirtis, norėjo grįžti į namus ir toliau kartu gyventi ir kurti šeimyninius santykius, pavydėjo sugyventinės, kadangi ją vis dar mylėjo, o jai pasakius, kad tariamai rado naują draugą supyko, nes nenorėjo ja dalintis su kitais vyrais. Būtent šios priežastys lėmė smurto panaudojimą prieš nukentėjusiąją. Be to, pati nukentėjusioji nepaneigė tarp jų esančių artimų ryšių bei nurodė, kad priimtų jį atgal gyventi kartu (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, iš šios bylos matyti, kad nuteistojo ir nukentėjusios santykiai pasižymėjo tarpusavio emociniais ryšiais (meile ir pavydu), emociniu prierašumu (nenorėjo jos prarasti) bei siekiu išsaugoti šeimyninius santykius. Iš esmės, toks emocinių ryšių vertinimas yra teisingas ir jam pritartina, bet reikia pažymėti, kad šiuo atveju fizinis smurtas buvo panaudotas pirmą kartą. Darbo autorė, abejoja, ar nuolat fizinį, psichologinį, seksualinį ar ekonominį smurtą patirianti moteris tikrai jaučia stiprų emocinį ryšį ar prierašumą smurtautojui, nes gali būti tokių situacijų, kad ji į teisėsaugos institucijas nesikreipia ne todėl, kad myli ar nenori prarasti smurtautojo, bet dėl kitų priežasčių, pavyzdžiui, grasinimų, kad jeigu kreipsis pagalbos bus išvaryta iš namų, atims vaikus ir pan. Taigi, ne visais smurto atvejais tarp smurto aukos ir smurtautojo yra tarpusavio emocinis ryšys. Taip pat klausimų kelia ir kitų santykių turinio kriterijų taikymas, pavyzdžiui, pagarbos, supratimo, pagalbos, įvairių veiklų (pavyzdžiui, kelionės, gimtadienių šventimas ir pan.), tarpusavio įsipareigojimų, bendro ūkio tvarkymo ir kt., kadangi, abejotina, ar poros santykiai gali būti grįsti pagarba, pasitikėjimu, supratimu, noru padėti vienas kitam, toliau tęsti šeimyninius santykius ir pan., jeigu vienas iš jų nuolatos patiria įvairių rūšių smurtą. Jau nekalbant apie tai, kad nukentėjusysis gali jausti baimę. Be to, smurtautojas gali tuo pasinaudoti ir bandyti paneigti tam tikrus santykių turinio kriterijus, pavyzdžiui, bendro ūkio tvarkymo ar finansinius įsipareigojimus, nes ekonominio smurto atveju, smurtą naudojantis asmuo, gali vienvaldiškai priimti sprendimus susijusius su finansais ir nepasitarus su nukentėjusiąja, gali neteikti išlaikymo, atimti darbo užmokestį, o įrodyti tokių veiksmų naudojimą yra labai sudėtinga.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad siekiant įvertinti ar asmenys, kurie gyvena kartu neįregistruotą santuokos (partnerystės) gali būti laikomi artimos aplinkos nariais turi būti atsižvelgiama į tokius santykių turinio kriterijus: bendrą gyvenimą, tarpusavio įsipareigojimus ir atsakomybę, bendro ūkio vedimą, vaikų auginimą, kaltininko požiūrį į nukentėjusįjį, emocinį tarpusavio ryšį ir prierašumą, pagarbą, supratimą, pagalbą, įvairias

bendras veiklas, šeimos santykių kūrimą. Išnagrinėjus minėtus kriterijus pastebėtina, kad tais atvejais, kai partneriai (sugyventiniai) tam tikrais laikotarpiais gyvena atskirai, pavyzdžiui, dėl tarpusavio konfliktų yra atsižvelgiama ne į gyvenimo kartu faktą, bet kitus svarbius požymius, kurie liudija apie jų tarpusavio santykius. Prie bendro ūkio vedimo galima prisidėti ne tik finansiu būdu, bet ir kitokiais veiksmais, pavyzdžiui, namų ruošos darbais. Tačiau, kartu reikia įvertinti kokio pobūdžio smurtas yra naudojamas, nes jeigu ekonominis, tada prisidėjimą prie bendro ūkio vedimo finansiniu būdu nustatyti yra sunkiau, nes partneris (sugyventinis) gali neteikti išlaikymo arba atimti darbo užmokestį ir pan. Teismai tinkamai vertina tuos atvejus, kai kaltininkas neigia savo santykius su nukentėjusiąją, kadangi sprendami ar jie gali būti artimos aplinkos nariais, atsižvelgia ne tik į kaltininko nuomonę, bet ir kitas svarbias bylos aplinkybes. Be to, vertinant minėtų asmenų santykius reikia atkreipti dėmesį, kad nuolat naudojant įvairių formų smurtą gali pasikeisti aukos ir smurtautojo tarpusavio santykiai. Todėl, tuo gali pasinaudoti smurtautojas ir bandyti paneigti santykių turinio kriterijus.

2.3.2 Sutuoctinių santykių teisinis vertinimas

Europos Sąjungos Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje nurodyta, kad šeimos nariais yra sutuoctinis, partneris, kuris su nusikaltimo auka nuolat ir nepertraukiamai kartu gyvena, veda bendrą namų ūkį bei yra susieti artimais įsipareigojančiais ryšiais, taip pat broliai ir seserys, tiesiosios linijos giminaičiai bei išlaikytiniai (ES Nusikaltimų aukų direktyva: vadovas, 2018). Iš šio apibrėžimo matyti, kad sutuoctiniams nėra keliamas gyvenimo kartu ar bendro ūkio vedimo kriterijus. Panašiai yra nurodoma 2011 m. KT nutarime, nes santykių turinio kriterijai yra taikomi tik santuokos nesudariusiems, bet bendrai gyvenantiems asmenims. Darbo autorės nuomone, sutuoctiniams santykių turinio kriterijai neturėtų būti taikomi, nes sudarius teisėtą santuoką, jiems kyla CK įtvirtintos pareigos, kurios yra panašios į minėtus kriterijus, pavyzdžiui, lojalumas; pagarba; moralinė ir materialinė parama; prisidėjimas prie bendro šeimos ar kito sutuoctinio poreikio tenkinimo; vaikų išlaikymas ir auklėjimas, rūpinimasis vaikų švietimu, sveikata, užtikrinimas jų teisių į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir pan.; rūpinimasis namų ūkiu (CK 3.26–3.36 str.). Sutuoctinių pareigų vykdymas pasibaigę, kai įsigalioją teismo sprendimas nutraukti santuoką (CK 3.7, 3.66 str. 1 d.). Taigi, kol santuoka nėra nutraukta, sutuoctiniai privalo vykdyti minėtas pareigas. Jeigu vienas iš sutuoctinių jų nevykdo, tada kitas sutuoctinis gali kreiptis į teismą ir reikalauti, kad jos būtų vykdomos (CK 3.33 str. 1 d.).

Iš teismų praktikos matyti, kad smurto artimoje aplinkoje bylose, kartu gyvenantiems sutuoctiniams netaikomi santykių turinio kriterijai, o nusikalstama veika yra

kvalifikuojama pagal šeimos nario požymį (pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2023 m. balandžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Vilniaus apygardos teismo 2022 m. balandžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje; Vilniaus apygardos teismo 2023 m. sausio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje ir pan.). Taigi, galima teigti, kad teismų praktikoje, situacijos, kai smurtas yra panaudojamas prieš kartu gyvenantį sutuoktinį yra vertinamos tinkamai.

Visiškai kitokia situacija yra su sutuoktiniais, kurie gyvena atskirai. Pagal ANSAAĮ 2 str. 2 d. sutuoktiniai gali būti pripažįstami artimos aplinkos nariais nepriklausomai nuo to ar jie gyvena kartu ar atskirai. Tačiau, kaip jau minėta anksčiau, ši definicija netaikoma, nes neatitinka BK 141 str. 2 d. nurodytos šeimos nario sąvokos. BK 141 str. 2 d. įtvirtinta šeimos nario sąvoka taikoma, tik tais atvejais, kai sutuoktiniai gyvena kartu. Primintina, kad teismų praktikoje yra išaiškinta, kad įvairūs konfliktai ar nesutarimai vykstantys tarp kartu gyvenančių asmenų, ko pasekoje jie susipyksta ir tam tikrą laikotarpį gyvena atskirai, vėliau susitaiko ir vėl gyvena kartu, nepaneigia jų šeimyninių santykių. Iš esmės, gyvenimas atskirai rodo gyvenimo būdo pasirinkimą, bet ne šeimyninių santykių turinį, kuris gali pasireikšti ne tik tarp sugyventinių ar partnerių, bet ir tarp sutuoktinių.

Pastebėtina, kad Europos Sąjungose yra tik keturios valstybės, kurios nacionaliniuose įstatymuose įtvirtinusios gyvenimo kartu reikalavimą, tai Čekija, Kroatija, Vengrija ir Lietuva, o kitos valstybės tokio reikalavimo nėra įtvirtinusios (European Institute for Gender Equality..., 2016). Jeigu, BK būtų atsisakyta gyvenimo kartu reikalavimo, tada nekiltų teisinio vertinimo problemų, nes sutuoktiniai (taip pat ir partneriai ar sugyventiniai) dėl įvairių priežasčių gali pasirinkti gyventi atskirai, o tai, kaip jau minėta, rodo jų gyvenimo būdo pasirinkimą.

Be to, teismų sprendimuose yra nurodyta, kad „*santuokos nutraukimas, po nusikalstamos veikos padarymo ar santuokos nutraukimo bylos iškėlimas ir nagrinėjimas (tiek prieš, tiek po nusikalstamos veikos padarymą) savaime nėra aplinkybe šalinančia galimybe veiką kvalifikuoti pagal BK 140 str. 2 d., nes iš santuokos kylančios sutuoktinių teisės ir pareigos pasibaigia ir šeimos teisiniai santykiai tarp sutuoktinių nutrūksta tik įsiteisėjus teismo sprendimui santuoką nutraukti (CK 3.7 str. 3.26 – 3.28 str., 3.49 str., 3.66 str. 1 d.).*“ (Kauno apygardos teismo 2015 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, vykstant santuokos nutraukimo procesui, sutuoktinius vis dar sieja tarpusavio teisės ir pareigos, todėl jie laikomi šeimos nariais nepriklausomai nuo to, ar jie gyvena kartu ar atskirai, kadangi minėtų teisių ir pareigų vykdymas pasibaigia tik įsiteisėjus teismo sprendimui nutraukti santuoką, be kita ko, vykstant santuokos nutraukimo procesui, sutuoktinių santykiai gali būti atnaujinami, o pats procesas nutraukiamas.

Šio darbo temai aktualioje teismų praktikoje, atskirai gyvenančių sutuoktinių santykiai yra vertinami skirtingai. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016, buvo nustatinėjami santykių turinio kriterijai. Šioje byloje buvo nustatyta, kad sutuoktiniai gyveno atskirai, nukentėjusioji kelis metus gyveno Vokietijoje, bet kartą į metus grįžtavo į bendrą butą, kuris jai priklausė kartu su nuteistuoju, be to, ji rūpinosi juo, padėdavo jam, nupirko automobilį, siūsdavo pinigų. Taip pat, reikšmingu faktu buvo laikoma aplinkybė, kad jie nebuvo pradėję santuokos nutraukimo proceso (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje byloje, teismas nustatęs, kad nukentėjusioji yra kaltinamojo sutuoktinė, nors ir gyvena atskirai, kvalifikavo nusikalstamą veika pagal BK 140 str 2 d., nes nebuvo pradėtas santuokos nutraukimo procesas (Kauno apylinkės teismo 2020 m. kovo 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Dar kitoje byloje nustatyta, kad nukentėjusioji nusikalstamos veikos padarymo metu buvo kaltinamojo sutuoktinė, bet gyveno atskirai, o nusikaltimo padarymą lėmė jų konfliktiški santykiai, tačiau teismas konstatavo, kad sutuoktiniai yra šeimos nariai, nes vyko santuokos nutraukimo procesas (Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, iš nagrinėtos teismų praktikos matyti, kad visais atvejais, pripažįstant sutuoktinius šeimos nariais, svarbia aplinkybe buvo laikoma teisėtai sudaryta ir dar nenutraukta santuoka, nepaisant to, kad sutuoktiniai gyveno atskirai. Tačiau, taip pat pastebėtina, kad sutuoktiniams, kai kuriais atvejais yra taikomi santykių turinio kriterijai. Darbo autorės nuomone, santykių turinio kriterijų taikymas sutuoktiniams yra perteklinis, nes kaip jau minėta anksčiau, sudarius santuoką jiems kyla CK įtvirtintos pareigos, be to, sutuoktinis, kaip ir faktinės partnerystės atveju, gali tuo pasinaudoti ir bandyti paneigti artimus santykius su sutuoktine, nes kaip jau minėta, nuolatos naudojant įvairių rūšių smurtą tam tikrų pareigų vykdymas yra apsunkinamas ir gali neatitikti santykių turinio kriterijų, pavyzdžiui, bendro ūkio tvarkymo, tarpusavio įsipareigojimų, pagalbos ir pan. Be to, sutuoktiniams gyvenant atskirai smurtas gali tęstis toliau, nes sutuoktinis gali keršyti savo sutuoktinei, bandydamas ją finansiškai sužlugdyti, pavyzdžiui, neteikia išlaikymo, užblokuoja banko korteles, bando atimti darbą. Taip pat gali naudoti psichologinį smurtą, pavyzdžiui, grasina, kad atims vaikus, jeigu negrįš į namus, nužudys, nunuodys ir pan.

Šeimos santykių turinio kriterijų vertinimas gali būti aktualus tais atvejais, kai reikia nustatyti ar sutuoktiniai, šeimos santykiais, gali būti susiję su skirtingais asmenimis. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31-489/2022, nustatyta, kad nukentėjusioji pusantrų metų gyveno kartu su kitu vyru, kuris ją nužudė. Ji buvo sudariusi santuoką, kuri nebuvo nutraukta įstatymų numatyta tvarka, o su sutuoktiniu ją vis dar siejo šeimyniniai santykiai, nes jis rūpinosi jos butu, kuriame ji gyveno, bendravo su ja, emocinių ryšių

nenutraukė, net ir gyvenant atskirai, o po nukentėjusiosios mirties rūpinosi jos laidotuvėmis. Vyras, su kuriuo nukentėjusioji gyveno viename bute prieš ją smurtavo, nuolatos abudu vartojo alkoholinius gėrimus, konfliktavo, todėl nesant kitų aplinkybių, kurios įrodytų jų tarpusavio santykius, nebuvo pripažintas nukentėjusiosios šeimos nariu ir nusikalstama veika buvo kvalifikuota pagal BK 129 str. 1 d. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, nuteistasis asmuo nebuvo pripažintas nukentėjusiosios šeimos nariu, nes jų tarpusavio santykiai neatitiko šeimos santykių turinio kriterijų, be to, nusikalstamos veikos kvalifikavimui įtakos turėjo ir tai, jog nukentėjusioji nebuvo nutraukusi santuokos ir palaikė artimus santykius su savo vyru.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad sprendžiant ar smurtas artimoje aplinkoje buvo panaudotas prieš sutuoktinį, nereikia papildomai vertinti santykių turinio kriterijų, kadangi sutuoktiniams kyla CK įtvirtintos pareigos, šias pareigas jie turi vykdyti nepriklausomai nuo to ar jie gyvena kartu ar atskirai, kadangi jų vykdymas pasibaigia tik įsiteisėjus teismo sprendimui nutraukti santuoką, o iki to laiko, jeigu sutuoktinis nevykdo savo pareigų, kitas sutuoktinis gali kreiptis į teismą ir reikalauti, kad jos būtų vykdomos. Kita vertus, santykių turinio kriterijų vertinimas yra aktualus tais atvejais, kai asmuo šeimos santykiais gali būti susijęs ne tik su sutuoktiniu, bet ir kitu asmeniu (sugyventiniu, partneriu).

2.3.3 Asmenų, kuriuos praeityje siejo artimi ryšiai, santykių vertinimas

Probleminės situacijos, siekiant įvertinti ar buvę sutuoktiniai, sugyventiniai gali būti artimos aplinkos nariais, kyla dėl teisinio reguliavimo. Pagal ANSAAĮ 2 str. 2 d. artimos aplinkos nariais gali būti tiek esami, tiek buvę sutuoktiniai ir partneriai, nepriklausomai nuo to ar jie gyvena kartu ar atskirai, tačiau pagal BK 141 str. 2 d. šeimos nariais gali būti tik esami sutuoktiniai. Todėl kvalifikuojant nusikalstamas veikas turinčias smurto artimoje aplinkoje požymių, buvę sutuoktiniai ar sugyventiniai nėra laikomi šeimos nariais.

Buvę sutuoktiniai ar partneriai nelaikomi šeimos nariais net ir tais atvejais, kai teismai pripažįsta, kad jie patenka į ANSAAĮ 2 str. 2 d. įtvirtinta artimos aplinkos sąvoką, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1-1231-990/2020, buvo nustatyta, kad buvę sutuoktiniai patenka į artimos aplinkos sąvoką, nes praeityje juos siejo santuoka, bei joje gimė vaikai, tačiau nusikalstamos veikos padarymo metu jie kartu negyveno, nevedė bendro ūkio, nepalaikė artimo emocinio ryšio, juos siejo tik du bendri vaikai (buvęs sutuoktinis mokėjo išlaikymą), neturėjo siekio sukurti šeiminius santykius, todėl jie nėra nei artimieji giminaičiai, nei šeimos nariai (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, nors buvę sutuoktiniai patenka į

artimos aplinkos sąvoka pagal ANSAAĮ 2 str. 2 d., nes praeityje juos siejo artimi santykiai, bet pagal BK 141 str. 2 d. jie nėra laikomi nei artimais giminaičiais, nei šeimos nariais bei neatitinka santykių turinio kriterijų.

Tarptautiniais apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje standartais, apsaugos priemonės yra užtikrinamos ir buvusiems sutuoktiniams ar partneriams, pavyzdžiui, Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (toliau – Stambulo) įtvirtina apsaugą nuo smurto ne tik esamiems, bet ir buvusiems sutuoktiniams ar partneriams, nesvarbu ar jie gyvena kartu ar atskirai (Europos Tarybos konvencija dėl smurto..., 2011). EŽTT praktikoje, smurtas artimoje aplinkoje gali būti naudojamas tiek prieš esamus, tiek ir buvusius sutuokinius (sugyventinius), nepriklausomai nuo to ar jie gyvena kartu ar atskirai, pavyzdžiui, byloje M. G. prieš Turkiją, pareiškėja teigė, kad santuokos metu sutuoktinis naudojo fizinį ir psichologinį smurtą, o nutraukus santuoką, jis nuolatos jai grasino, todėl ji jautė baimę ir turėjo slėptis nuo jo, nes bijojo, kad vėl patirs smurtą. Problema kilo, nes nacionaliniuose įstatymuose galiojančios apsaugos priemonės negalėjo būti taikomos buvusiems sutuoktiniams. EŽTT tokią teisinę sistemą laikė diskriminuojančia moteris, kurios po santuokos nutraukimo patiria smurtą artimoje aplinkoje, nes joms nėra suteikiama vienoda teisinė apsauga pagal nacionalinius įstatymus, todėl EŽTT konstatavo 14 ir 3 str. pažeidimą (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. kovo 22 d. sprendimas byloje M. G. prieš Turkiją). Deja, bet Lietuvoje, kaip jau minėta, pagal baudžiamąjį įstatymą, užtikrinti teisinės apsaugos asmenims, kurie patiria smurtą nuo buvusio sutuoktinio (sugyventinio), nėra galimybės.

Darbo autorės nuomone, atsižvelgiant į ANSAAĮ, Stambulo konvenciją, bei EŽTT praktiką, šeimos nario sąvoka turėtų apimti buvusius sutuoktinius ir sugyventinius. Be to, atsižvelgiant į minėtus teisės aktus bei EŽTT jurisprudenciją, turėtų būti panaikintas gyvenimo kartu kriterijus, kad būtų galima užtikrinti teisinę apsaugą nuo smurto artimoje aplinkoje, ne kartu gyvenantiems asmenims. Tačiau, net ir papildžius baudžiamojo įstatymo nuostatas, šie asmenys ne visada galėtų būti laikomi šeimos nariais, nes jų santykiai ne visuomet atitinka šeimos santykių turinio kriterijus, pavyzdžiui, bendro ūkio vedimą.

Sutuoktiniams nutraukus santuoką ar sugyventiniams galutinai išsiskyrus, jie paprastai išsikrausto į kitus būstus, kartu negyvena ir neveda bendro ūkio. Be to, gali būti situacijų, kai moteris nutraukusi santuoką toliau patiria smurtą, pavyzdžiui, buvęs sutuoktinis grasina, kad nužudys, nunuodys, sumuš, seksualiai išnaudos, nemokės išlaikymo ir pan., tokiais atvejais, ji jaučia baimę, bijo, kad gali būti panaudotas smurtas

prieš ją, todėl ji vengia smurtautojo, slepiasi nuo jo, siekia kuo mažiau bendrauti, nenori turėti jokių bendrų reikalų. Tokiais atvejais, moterys tikrai nėra suinteresuotos kurti bendrą ūkį, šeimos santykius ir pan. Gali būti ir tokių situacijų, kad po skyrybų, išsprendus visus turtinius ir kitus klausimus, buvę partneriai lieka gyventi tuose pačiuose namuose dėl įvairių priežasčių (pavyzdžiui, neturi, kur eiti arba nepavyksta parduoti būsto). Iš teismų praktikos matyti, kad tokiais atvejais, paprastai buvę partneriai gyvena atskiruose kambariuose, bendro ūkio neveda (kartais nuperka maisto), buto išlaikymą, komunalinius paslaugas apmoka atskirai (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. rugsėjo 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Taigi, vienintelis bendras dalykas, kuris sieja buvusius partnerius, tai gyvenimas tame pačiame būste. Darbo autorės nuomone, tai, kad buvę sutuoktiniai ar sugyventiniai naudojami bendrai virtuvei, tualetui, dušui, neturėtų būti vertinama, kaip aplinkybė pagrindžianti jų tarpusavio santykius, nes tai bendro naudojimosi patalpos ir jomis naudojasi visi tame bute gyvenantys asmenys, o ypač, jeigu už tų patalpų naudojimą bei kitas paslaugas jie moka atskirai. Tai, jog kartais buvę partneriai nuperka maisto, nėra pakankama aplinkybė vertinant ar jie veda bendrą ūkį. Tačiau, jeigu jie susitaria, kad bendrai mokės komunalinius ir kitokias išlaidas susijusias su bendru būstu, bendrai pirks maistą, gamins, kartu apmokės remonto išlaidas, pirks už bendrus pinigus baldus, kartu tvarkys namus ir pan., tokiu atveju, galima kontatuoti, kad buvę partneriai veda bendrą ūkį ir gali būti artimos aplinkos nariais. Kitų kriterijų taikymas, kaip emociniai ryšiai ir prierašumas, noras kurti šeimyninius santykius, pagarba, lojalumas, parama, priklauso nuo konkrečios situacijos vertinimo. Jeigu nuo santuokos nutraukimo yra praėjęs neilgas laiko tarpas, tai emociniai ryšiai ir prierašumas tarp buvusių partnerių gali būti išlikę, tokiais atvejais netgi yra galimybė, kad bus atnaujinti jų tarpusavio santykiai ir jie vėl atitiks santykių turinio kriterijus, bet kaip sugyventiniai, o ne buvę partneriai. Tačiau, tais atvejais, kai yra praėjęs ilgesnis laiko tarpas, pavyzdžiui, 10, 20 ar 30 m. po santykių nutraukimo, o ypač, jeigu tuo laikotarpiu buvo nuolatos smurtauojama, jų santykiai paprastai neatitinka šeimos santykių turinio kriterijų, išskyrus, bendrus vaikus.

Teismai, vertindami buvusių sutuoktinių (sugyventinių) santykius, neatsižvelgia į vaikų turėjimo faktą. Tačiau, sutuoktiniams nutraukus santuoką, tarpusavio pareigos savo vaikams išlieka, tokios kaip išlaikymas, auklėjimas, rūpinimasis vaiko sveikata, jų vystymusi, moraliniu ir dvasiniu ugdymu ir pan. (CK 3.165 str. 1 d.). Be to, juos gali sieti ir tarpusavio išlaikymo pareiga, tais atvejais, kai buvusiam sutuoktiniui reikia išlaikymo, nes augina bendrą nepilnametį vaiką arba yra nedarbingas (dėl amžiaus ar sveikatos būklės) (CK 3.72 str. 2 d.). Kai nutrūksta faktiniai sugyventinių santykiai pareigos rūpintis savo vaikais taip pat išlieka. Tačiau teismų praktikoje buvusių sutuoktinių (sugyventinių)

tarpusavio įsipareigojimais ir atsakomybės savo vaikams nėra tinkamai vertinami. Pavyzdžiui, jau minėtoje byloje Nr. 1-1231-990/2020, buvęs sutuoktinis duodamas parodymus nurodė, kad vaikams moka išlaikymą, kiekvieną dieną kalbasi telefonu, padeda ruošti pamokas, švenčia kartu šventes, kas antrą savaitgalį praleidžia kartu, su nukentėjusiąją vaikų priežiūra pasidalina geranoriškai, problemų nekyla, tačiau teismas vertindamas buvusių sutuoktinių santykius neatsižvelgė į šias aplinkybes ir konstatavo, kad jų santykiai negali būti vertinami kaip pagrįsti tarpusavio atsakomybe ir abipusiais įsipareigojimais (pavyzdžiui, finansiniais) (Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Darbo autorės nuomone, toks buvusių sutuoktinių santykių vertinimas yra kritikuotinas, nes buvęs sutuoktinis vykdė tarpusavio atsakomybes (vaikų ugdymas, auklėjimas, priežiūra) ir įsipareigojimus (mokėjo išlaikymą) tiek vaikui, tiek ir buvusiai sutuoktinei. Todėl į šiuos aspektus turėtų būti labiau atkreiptas dėmesys vertinant buvusių sutuoktinių ar sugyventinių santykius. Kitoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017, buvo nustatyta, kad buvęs sugyventinis su vaikais bendravo retai ir išlaikymo jiems neteikė, teismas konstatavo, kad jų santykiai negali būti vertinami kaip pagrįsti tarpusavio atsakomybe, savanoriškais abipusiais įsipareigojimais (finansiniais ir kitokiais) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šiuo atveju, pritartina R. Jakštienės nuomonei, kad buvęs sugyventinis nors ir nevykdė įsipareigojimų tiek savo vaikui, tiek ir buvusiai sugyventiniai, bet teisinė pareiga vykdyti įsipareigojimus jam kyla (Jakštienė, 2019, p. 150), be to, buvusi sugyventinė gali kreiptis į teismą ir reikalauti, kad jis vykdytų tarpusavio įsipareigojimus. Pavyzdžiui, EŽTT byloje D.P prieš Lietuvą, buvo nustatyta, kad buvęs sutuoktinis ne vieną kartą smurtavo prieš buvusią sutuoktinę, sūnų bei dvi dukras, todėl jam buvo skirta laikinoji apsaugos priemonė – draudimas bendrauti su vaikais ir lankytis jų gyvenamojoje vietoje. Tai, kad tėvas negalėjo bendrauti su dukromis, netrukdė valstybei pateikiant vienašalę deklaraciją, bei EŽTT priimant deklaraciją pripažinti, kad smurtas prieš sutuoktinę ir vaikus buvo padarytas artimoje aplinkoje (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. spalio 22 d. nutarimas byloje D.P. prieš Lietuvą). Pasak A. Kattila, M. Hakovirta ir H. Kainulainen, smurtaujantys vyrai po santuokos nutraukimo ar faktinės partnerystės pasibaigimo gali keršyti ir bausti buvusius partnerius, naudodami įvairias taktikas, pavyzdžiui, finansine kontrole (išlaikymo neteikimas vaikams ir jų motinai (gali pasireikšti ir išėjimu iš darbo, siekiant sumažinti išlaikymo išmokas), trukdymu susirasti darbą), nebendravimu su vaikais, priekabiavimu, gasdinimu, seksualinio ir fizinio smurto naudojimu tiek prieš buvusią sutuoktinę ar sugyventinę, tiek ir prieš vaikus (Types of Economic Abuse in..., 2022). Taigi, tarpusavio įsipareigojimų nevykdymo viena iš priežasčių gali būti, kad

smurtautojas kerštaudamas siekia finansiškai kontroliuoti smurto auką, kad kuo labiau pablogintų jos finansinę padėtį ir ją sužlugdytų. Taip pat yra su tarpusavio atsakomybėmis, nes smurtautojas retai bendraudamas su vaikais, gali bandyti parodyti kokia motina yra bloga, pavyzdžiui, neleidžia jam dalyvauti vaikų auginimo, ugdymo procese ir pan. Tokiu būdu gali siekti sumenkinti ją tiek prieš vaikus, tiek ir kitus asmenis, pavyzdžiui, draugus, šeimos narius, darbovietės kolegas ir pan. Todėl, tokių veiksmų naudojimas neturėtų paneigti buvusio sutuoktinio ar sugyventinio pareigų vykdymo.

Apibendrinant, galima prieiti prie išvados, kad BK įtvirtinta šeimos nario sąvoka neapima buvusių sutuoktinių ir sugyventinių. Todėl, tais atvejais, kai smurtas artimoje aplinkoje yra panaudojamas prieš buvusius partnerius, jie nėra laikomi šeimos nariais. Atsižvelgiant į ANSAAĮ, Stambulo konvencija ir EŽTT jurisprudenciją, baudžiamajame įstatyme įtvirtinta šeimos nario sąvoka turėtų būti papildyta buvusiais sutuoktiniais ir sugyventiniais bei panaikintas gyvenimo kartu kriterijus. Papildžius BK naujomis nuostatomis, smurto artimoje aplinkoje atveju, šeimos nariais minėtus asmenis būtų galima pripažinti, tais atvejais, kai jie gyvena kartu ir veda bendrą ūkį arba kai gyvena atskirai, bet turi tarpusavio įsipareigojimų ir atsakomybių vaikams bei buvusiai partneriai.

3. SMURTO ARTIMOJE APLINKOJE BAUDŽIAMOJO TEISINIO VERTINIMO PROBLEMINIAI ASPEKTAI TEISMŲ PRAKTIKOJE

Pirmoje ir antroje šio magistrinio darbo dalyje buvo išnagrinėti smurto ir artimos aplinkos sampratų probleminiai aspektai, todėl toliau yra aktualu apžvelgti kokie probleminiai klausimai kyla teismų praktikoje taikant smurto artimoje aplinkoje apibrėžimą. Atsižvelgiant į tai, kad teismų praktikoje nustatoma nemažai probleminių situacijų, susijusių su įvairiais smurto artimoje aplinkoje baudžiamojo teisinio vertinimo aspektais, buvo pasirinkta aptarti smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo ir nusikalstamos veikos pripažinimo mažareikšme problematiką.

3.1 Smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo problematika

Smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo procesas yra sudėtingas, kadangi ne visos smurto formos palieka aiškiai matomas pasekmes. Pavyzdžiui, jeigu yra naudojama psichinė prievarta ar ekonominis smurtas, jį yra sudėtinga tiek atpažinti, tiek ir įrodyti, kadangi nepalieka ant kūno aiškiai matomų žymių, kaip fizinio smurto atveju. Be to, pasak R. Jakštienės, kai kurioms smurto formoms yra būdingas sistemingumas (pavyzdžiui, ekonominiam, psichologiniam smurtui), smurtautojai yra linkę neigti savo kaltę, o smurto aukos iš gėdos, kaltės, baimės vėl patirti smurtą, ne visada nori bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis (Jakštienė, 2019, p. 242). Todėl toliau, šiame darbe bus siekiama išsiaiškinti, kokios kyla smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo problemos kvalifikuojant nusikalstamas veikas teismų praktikoje.

Teismai, vertindami ir kvalifikuodami nusikalstamas veikas turinčias smurto artimoje aplinkoje požymių turi remtis ne tik byloje nurodytomis faktinėmis aplinkybėmis, bet turi vertinti ir byloje surinktus įrodymus, tokius kaip: kaltininko/nukentėjusiojo parodymai, liudytojų parodymai, ekspertų išvados, medicinos specialisto išvados dėl sveikatos sutrikdymo, policijos pareigūnų tarnybiniai pranešimai, įtariamąjį charakterizuojančia medžiaga ir pan., tam, kad būtų galima tinkamai nustatyti padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes.

Fizinį smurtą nėra sudėtinga įrodyti, jeigu ant žmogaus kūno yra paliekami sužalojimai. Tačiau, teismų praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kai smurtiniai veiksmai nesukelia fizinių sužalojimų, pavyzdžiui, pastūmimas, sudavimas ir pan., šie veiksmai sukelia fizinį skausmą.

BK 140 str. 1 d. nurodo du padarinius – fizinio skausmo sukėlimas ir nežymus sveikatos sutrikdymas. Šie padariniai yra nustatomi pagal Sveikatos sutrikdymo masto

nustatymo taisyklės (toliau – taisyklės). Šiose taisyklėse yra nurodyti sveikatos sutrikdymo masto nustatymo medicininiai kriterijai. Taisyklių 2 punkte yra nurodyta, kad sveikatos sutrikdymo faktą bei mastą, nustato teismo medicinos ekspertai. Šioje vietoje kyla problemų įrodinėjant fizinį skausmą, nes taisyklėse įtvirtinti tik sunkaus, nesunkaus, nežymaus sveikatos sutrikdymo kriterijai. Taisyklių 8 punkte yra nurodyta, kad „išvadą dėl fizinio skausmo sukėlimo teismo medicinos ekspertai daro remdamiesi bylos medžiagos duomenimis, patvirtinančiais buvusį mušimo ar kitokio smurtavimo faktą“ (Dėl Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo..., 2003). Iš teismų praktikos matyti, kad teismai ne visada remiasi teismo medicinos ekspertų išvadomis, nes fiziniam skausmui konstatuoti nėra būtinos specialios medicininės žinios, o tokį faktą gali nustatyti ir pats teismas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darbo autorės nuomone, teismų praktikoje tokia nuostata yra įtvirtinta, kadangi taisyklėse nėra nurodyta kriterijų fizinio skausmo sukėlimui nustatyti. Todėl, teismai išnagrinėję bylos medžiagą patys gali nustatyti fizinio skausmo sukėlimo faktą, nes tai yra jų kompetencija. Eksperto išvada nėra vienintelė priemonė į kurią atsižvelgus teismas gali nustatyti ar žmogui buvo sukeltas skausmas. Be to, ekspertų išvadose yra nurodoma tik prielaida, kodėl galėjo kilti fizinis skausmas, tačiau teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai nepavyksta nustatyti ar nukentėjusiajam buvo sukeltas fizinis skausmas, pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1-2768-673/2019 nustatyta, kad kaltinamoji savo dukrai vieną kartą delnu sudavė per veidą ir tampė už plaukų. Pateiktoje specialisto išvadoje nurodyta, kad ant kūno bei veido nerasta sužalojimų. Skausmas gali atsirasti dėl įvairių faktorių, todėl neįmanoma nustatyti, ar nukentėjusiajam buvo sukeltas fizinis skausmas (Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2019 m. rugsėjo 26 d. nuosprendis). Taigi, tokiais atvejais tenka teismams spręsti ar buvo nukentėjusiajam sukeltas skausmas. Darbo autorės nuomone, įrodinėjant fizinio skausmo sukėlimo faktą yra svarbu atsižvelgti ne tik į nukentėjusiojo nuomone, nes skausmas sukelia nemalonius pojūčius, o pati smurto auka gali netinkamai įvertinti kilusią situaciją, be to, gali bandyti meluoti, kad jei skaudėjo ir pan. Žinoma, nukentėjusiojo suvokimas apie veiksmus, kurie panaudoti prieš jį, siekiant sukelti jam skausmą ar sužalojimus yra svarbus, bet nereikėtų laikyti, kaip pagrindinio kriterijo. Teismų praktikoje yra nurodyta, kad „*baudžiamajai atsakomybei pagal BK 140 straipsnį taikyti nepakanka vien tik fizinio sąlyčio su kito žmogaus kūnu, būtina įsitikinti, kad dėl to nukentėjęs asmuo iš tikrųjų pajustų skausmą ar kitas fizines kančias.*“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje), todėl vertinant ar buvo sukeltas fizinis skausmas, reikia atsižvelgti į nukentėjusiojo amžių, sveikatos būklę, ar jo sveikatai buvo sukeltas pavojus, kokie yra kaltininko tikslai, naudotos priemonės, veiksmų pobūdis, šių veiksmų

stiprumas ir intensyvumas ir pan (Teismų praktikos smurto artimoje aplinkoje..., 2017). Taigi, teismai turi įvertinti visą byloje esančią medžiagą, kad galėtų nustatyti ar buvo sukeltas fizinis skausmas kitam žmogui.

Sunkiausia įrodyti psichinę prievartą, kadangi, kaip jau minėta anksčiau, ji nepalieka ant kūno aiškiai matomų sužalojimų, bet gali sukelti psichinės sveikatos sutrikimus.

Iš teismų praktikos matyti, kad kyla problemų įrodinėjant psichinę prievartą dėl įrodymų trūkumo. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-510-332-2014, buvo nustatyta, kad kaltinamasis savo sutuoktinę tris savaites grasino nunuodyti, vadino „durne“, „gluše“, grasino jos gyvenimą paversti pragaru, priversti ją išprotėti, gadinant įvairius buitines technikos daiktus t.y sugadino sulčiaspaudę, rūbų skalbyklę, nukarpė gėles ir pan., todėl nukentėjusioji turėjo pagrindą bijoti, kad išsakyti grasinimai gali būti įvykdyti. Bylos medžiagoje buvo pateikti tik kaltinamojo ir nukentėjusiosios parodymai. Atsižvelgiant į tai, teismas padarė išvadą, kad surinkti įrodymai neįrodo, jog kaltinamojo išsakyti grasinimai nukentėjusiajai yra sistemingas bauginimas naudojant psichinę prievartą. Taip pat teismas konstatavo, kad kaltinamasis ir nukentėjusioji dažnai pykosi dėl sutuoktinio neištikimybės, todėl konfliktinėse situacijose, jis galėjo pasielgti ne visai teisėtai ir turėti ne visai teisėtų motyvų. Kaltinamasis buvo išteisėtas, nes padarytoje nusikalstamoje veikoje nebuvo BK 145 str. 2 požymių (Šiaulių apygardos teismo 2014 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, galima teigti, kad nesant byloje kitų įrodymų, kurie galėtų pagrįsti kaltininko atliktus neteisėtus veiksmus, jis bus išteisintas, o smurto aukos liks be įstatymuose numatytos apsaugos, o tai yra labai blogai, nes psichinės prievarta gali peraugti į fizinį smurtą ir netgi nužudymą.

Be to, iš šios nutarties galima pastebėtina, kad yra sudėtinga įrodyti psichinės prievartos sistemingumą (tęstinumą). Tai smurtautojo veiksmai, kurie tęsiasi tam tikrą laikotarpį. Teismų praktikoje yra nurodyta, kad siekiant išsiaiškinti ar asmuo buvo sistemingai bauginamas naudojant psichinę prievartą, reikia nustatyti bent tris veiksmus, kuriais yra bauginamas asmuo, veiksmai turi būti padaryti per tam tikrą laiko tarpą (neturėtų būti labai ilgas), atliekami vėlesni veiksmai turi būti ne atsitiktiniai, o susiję su ankstesniais veiksmais. Minėti veiksmai turi būti nukreipti į konkretų asmenį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš jau minėtos nutarties Nr. 1A-510-332-2014 matyti, kad kaltinamasis per trijų savaičių laikotarpį atliko tris bauginimo veiksmus – grasino nunuodyti, paversti jos gyvenimą pragaru, priversti išprotėti gadinant įvairius daiktus, šie veiksmai buvo nukreipti į konkretų asmenį – kaltinamojo sutuoktinę. Taigi, atsižvelgiant į atliktų veiksmų skaičių, laiko tarpą, elgesio kryptingumą (buvo nukreiptas į sutuoktinę siekiant ją įbauginti), galima daryti išvadą, kad minėti

veiksmai atitinka sistemingo bauginimo naudojant psichinę prievartą požymius. Tačiau, to nepakanka, nes tokių veiksmų padarymą reikia įrodyti. Todėl, smurto auka turi pateikti įrodymų, kurie patvirtintų, kad jai buvo grasinama, nes kitu atveju, minėti veiksmai neatitinks BK 145 str. 2 d. įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties požymių ir kaltininkas bus išteisintas.

Teismų praktikoje yra pastebimi atvejai, kad teismai vertindami ir kvalifikuodami nusikalstamą veiką, ne visada tinkamai nustato asmenį kuriam yra siunčiami grasinimai, pavyzdžiui, vienoje iš nagrinėtų bylų, pirmosios instancijos teismas nuteisė kaltinamąjį dėl sutuoktinės advokatės sistemingo bauginimo. Nuteistasis savo žmonai siuntė grasinančio pobūdžio SMS žinutes (dvi žinutės, kurias skyrė vienerių metų laikotarpis), kurios buvo adresuotos jos advokatei. Apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmos instancijos teismo nuosprendį, šiam sprendimui pritarė ir LAT (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darbo autorės nuomone, pirmos instancijos teismo nuosprendis yra kritikuotinas, kadangi sistemingas bauginimas turi būti nukreiptas į asmenį, kurį yra siekiama įbauginti. Šiuo konkrečiu atveju, grasinančio pobūdžio SMS žinutės buvo siunčiamos sutuoktiniai, o ji tas žinutes turėjo perduoti advokatei. Todėl, šiuo atveju sistemingo bauginimo negali būti, nes nuteistasis tiesiogiai nesiuntė advokatei grasinančių žinučių. Be to, pastebėtina, kad buvo padaryti tik du veiksmai ir juos skyrė vienerių metų laikotarpis. Šie veiksmai neatitinka kitų dviejų sistemingo bauginimo požymių, kadangi, kaip jau minėta anksčiau, turi būti padaryti bent trys nusikalstami veiksmai ir laiko tarpas tarp padarytų veiksmų negali būti ilgas.

Kita įrodinėjimo problema, kad teisėsaugos institucijos ne visada atpažįsta psichinės prievartos panaudojimą. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-265-976/2017 pirmosios instancijos teismas išteisino kaltinamąjį. Jis buvo kaltinamas tuo, jog sistemingai baugino nukentėjusiąją: kaltinamasis, naudodamas smurtinius veiksmus įstūmė į automobilį nukentėjusiąją, nuvežė prie upės, ten grasino ją nužudyti, bandė ją įstumti į upę, grasino sudeginti, nes automobilyje turėjo benzino, grasino, kad nueitų ir atsiimtų pareiškimą dėl bendravimo tvarkos su vaikais ir tada pagalvos ar palikti ją gyva ir pan. Apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmos instancijos teismo nuosprendį ir nuteisė kaltinamąjį pagal BK 138 str. 1 d., BK 140 str. 1 d. ir 145 str. 2 d., šiam sprendimui pritarė ir LAT (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Toks, pirmos instancijos teismo priimtas sprendimas rodo, kad teisėsaugos institucijų darbuotojams trūksta žinių apie tam tikras smurto formas, o ypač jų atpažinimą. Todėl yra labai svarbu šviesti apie smurto formas, jų atpažinimą ir pasekmes ne tik visuomenės narius, bet ir įvairių valstybės institucijų darbuotojus, įskaitant ir teisėsaugos.

Be to, neatpažinus tokio pobūdžio smurto yra keliami grėsmė aukos sveikatai ir gyvybei, nes kaip jau minėta, išteisinus kaltinamąjį, nukentėjusiajam nėra suteikiama jokia apsauga nuo galimo pakartotinio smurto. Tai reiškia, kad smurtas gali tęstis toliau, o auka yra priversta slėptis ir bijoti smurtautojo. Todėl yra svarbu, kad visi byloje esantys įrodymai būtų tinkamai įvertinti.

Svarbu paminėti, kad teismų praktikoje, vertinant psichinę prievartą, reikia išsiaiškinti ar išsakyti grasinimai buvo realūs. Kai konkrečiam žmogui yra išsakomi grasinimai, visų pirma, reikia įvertinti, ar kaltininkas tikrai siekė įbauginti asmenį, nes paprastai sutuoktinių ar sugyventinių santykiuose gali kilti įvairių nesutarimų ar konfliktų, todėl susinervinęs vienas iš partnerių gali netinkamai reaguoti į kilusią situaciją. Tokiais atvejais yra svarbu išsiaiškinti ar tai nebuvo spontaniškai išsakyti žodžiai, ar buvo atlikti veiksmai, kurie buvo panašūs į grasinimus, bet turi kitokia reikšmę ir pan. Taip pat reikia išsiaiškinti ar konkrečioje konfliktoje situacijoje tikrai buvo pagrindas bijoti ir ar pats nukentėjusysis gerai suprato kaltininko pavojingus veiksmus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Ekonominis smurtas, kaip atskira nusikalstama veika BK nėra įtvirtinta. Ekonominis smurtas yra kitų BK įtvirtintų nusikalstamų veikų sudedamoji dalis, pavyzdžiui, vengimas išlaikyti vaiką. Darbo autorei, nepavyko rasti baudžiamųjų bylų, kuriose asmuo būtų nuteistas už ekonominio smurto panaudojimą. Be to, teismų praktikoje, pasitaiko atveju, kai nukentėjusysis parodymuose nurodo, kad kaltinamasis atėmė pinigus, užblokavo sąskaitas, atėmė darbą ir pan., bet kaltinimų ir įrodymų dėl šių veiksmų darymo nepateikia, todėl įrodyti ekonominio smurto neįmanoma.

Apibendrinant, galima prieiti prie išvados, kad smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo procesas yra sudėtingas, o sunkiausia įrodyti psichinę prievartą bei ekonominį smurtą. Teismai, siekdami išsiaiškinti ar asmuo padarė nusikalstamą veiką turinčią smurto artimoje aplinkoje požymių turi vadovautis ne tik bylos faktinėmis aplinkybėmis, bet ir vertinti byloje surinktus įrodymus. Be to, kaltinamojo padaryti veiksmai turi atitikti BK įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties požymius. Fizinį smurtą nėra sudėtinga įrodyti, jeigu ant kūno yra paliekamos aiškiai matomos žymės arba sulaužomi kaulai. Tačiau, fizinio skausmo sukėlimo atveju, sužalojimai nepadaromi, o pats skausmas asmeniui sukelia nemalonius pojūčius, todėl, teismai ne visada remiasi eksperto išvadomis, nes skausmo sukėlimo faktą gali nustatyti ir patys. Todėl, vertinant, ar nukentėjusiajam buvo sukeltas fizinis skausmas, nereikėtų pagrindiniu kriterijumi laikyti asmens suvokimo apie jo atžvilgiu padarytus veiksmus, žinoma šis kriterijus yra svarbus, bet asmuo gali ne taip suprasti kilusią situaciją arba bandyti meluoti, kad buvo sukeltas skausmas ir pan., turėtų

būti vertinami visi byloje pateikti įrodymai, pavyzdžiui, ar buvo naudojami daiktai, koks nukentėjusiojo amžius, ar buvo sukeltas pavojus asmens sveikatai ar gyvybei ir pan. Psichinės prievartos įrodinėjimo procesą apsunkina įrodymų trūkumas bei aplinkybė, kad teisėsaugos institucijos ne visada atpažįsta tokio pobūdžio smurtą, o tai reiškia, kad kaltinamasis yra išteisinamas, o smurto auka nėra apsaugoma nuo galimo pakartotinio smurto. Ekonominį smurtą sunku įrodyti, nes smurto aukos nepateikia nei įrodymų, nei kaltinimų smurtautojui.

3.2 Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl mažareikšmiškumo smurto artimoje aplinkoje byloje

Nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu teismas, nustatęs padarytos žalos dydį, nusikaltimo dalyką ir kitus svarbius požymius, pripažįstą padarytą veiką mažareikšmę, remiantis BK 37 str (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Pažymėtina, kad smurto artimoje aplinkoje byloje, teismas pripažindamas nusikalstamą veiką mažareikšmę turi nustatyti objektyviusius (žalos dydį, pažeista baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę, pažeidimo laipsnį, veikos ypatumus, nusikaltimo dalyką, jo ypatumus, padarinius, nusikaltimo padarymo vietą, būdą, laiką) ir subjektyviusius (tyčios apibrėžtumą, kryptingumą, tikslus, motyvus) požymius. Pabrėžtina, kad teismas nustatęs minėtus požymius turi teisę, bet ne pareigą atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje), tai reiškia, kad teismas įvertinęs visus būtinus požymius, gali nuspręsti atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu mano, kad padaryta veika nėra pasiekusi tokio pavojingumo laipsnio dėl kurio reikėtų taikyti baudžiamąją atsakomybę (ultima ratio). Baudžiamoji teisė kaip ultima ratio (kraštutinė priemonė) turi būti taikoma tik tais atvejais, kai akivaizdu, kad kitomis teisinėmis priemonėmis (civiline, administracine atsakomybe ir pan.) negalima apginti pažeistų ir įstatymo saugomų vertybių, pavyzdžiui, jeigu šeimoje yra smurtauja prieš vaikus, teismas įvertinęs minėtus požymius gali nuspręsti taikyti ne baudžiamąją atsakomybę, bet remiantis CK 3.180 str. gali apriboti tėvų valdžią. Taip pat vertinant, ar veika yra pasiekusi tokį pavojingumo laipsnį dėl kurio asmenį būtų galima atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, turi būti vadovaujamosi protingumo, proporcingumo, teisingumo ir kitais bendraisiais teisės principais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pastebėtina, kad smurto artimoje aplinkoje byloje šis institutas yra taikomas retai. Iš esmės taip yra todėl, nes teismų praktikoje yra išaiškinta, kad mažareikšmėmis veikomis

negali būti pripažintos veikos, kuriomis siekiama ar buvo padaryta fizinė žala žmogaus sveikatai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš to seka, kad bet kokio fizinio smurto panaudojimas, kuris sukelia sunkaus, nesunkaus, nežymaus sveikatos sutrikdymo, fizinio skausmo sukėlimo padarinius, neturėtų būti pripažįstamas mažareikšmiu, tačiau teismų praktikoje yra pastebimi atvejai, kai teismas įvertinęs žalos dydį (šis požymis yra svarbiausias vertinant ar padaryta veika gali būti pripažįstama mažareikšme), nusikalstamos veikos motyvus, tikslus, tarpusavio asmenų santykius ir kitus svarbius požymius, nusikalstamą veiką gali pripažinti mažareikšme, jeigu buvo padarytas tyčinis lengvas kūno sužalojimas ar suduoti smūgiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato..., 2000).

Be to, pastaruoju metu, teismų praktikoje, vertinant veikos mažareikšmiškumą yra atsižvelgiama į smurto artimoje aplinkoje aspektus, pavyzdžiui, „*smurtas artimoje aplinkoje dėl jo žalos visuomenei yra priskiriamas visuomeninę reikšmę turinčioms veikoms*“ (ANSAAI 1 str. 1 d.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kasacinėje teismų praktikoje yra nurodyta, kad „*Smurto artimoje aplinkoje atveju sutuoktinių (sugyventinių) nesutarimai, susiklostę besitęsiantys konfliktiniai santykiai, tėvų pasirinkimas savo vaikus auklėti fizinį skausmą sukeliančiais veiksmais ir pan. patys savaimė nerodo padaryto nusikaltimo (pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymo ar fizinio skausmo sukėlimo (BK 140 straipsnis) mažareikšmiškumo*“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai reiškia, kad nusikaltimo mažareikšmiškumo vertinimas priklauso nuo konkrečios situacijos, jos metu padarytos žalos (nežymus sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas), tikslų (pavyzdžiui, atkeršyti, paauklėti), motyvų (pavyzdžiui, vaikas neklausė motinos, todėl ji siekė paauklėti vaiką, suduodama kelis kartus diržu per sėdmenis), smurtautojo santykių su smurto auka, ar buvo naudojami įrankiai ar kiti daiktai, kurie gali sukelti skausmą ar sužaloti žmogų ir pan.

Smurto artimoje aplinkoje bylose, sprendžiant dėl asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo, kyla probleminių klausimų susijusių su bausmių taikymu vaikams. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1A-215-606/2018, teismas atleido motiną nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 37 str., nes ją ir mažametį sūnų siejo artimas ir glaudus ryšys. Motina buvo nuteista už tai, kad ne mažiau kaip du kartus, tyčia savo mažamečiam sūnui sudavė diržu per sėdmenis, nes jis neklausė. Tokiu būdu siekdama paauklėti savo sūnų, sukėlė jam fizinį skausmą. Nuteistosios nusikalstami veiksmai nebuvo intensyvūs ir ilgalaikiai. Eksperto

išvadoje buvo nustatyta, kad jam buvo suduota ne vieną kartą į sėdmenis, todėl jis jautė fizinį skausmą, tai patvirtino ir pats nukentėjęsysis apklausos metu. Teismas, atsižvelgęs į visas byloje esančias aplinkybes, padarė išvadą, kad nuteistosios padaryta veika nėra pasiekusi tokio pavojingumo laipsnio, kad reikėtų taikyti baudžiamąją atsakomybę (Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. liepos 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Darbo autorės nuomone, toks teismo priimtas sprendimas kelia abejonių. Visų pirmą, vaikui buvo sukeltas fizinis skausmas. Nežymaus sveikatos sutrikdymo ar sukkelto fizinio skausmo atveju yra kėsiniama į asmens sveikatą, o ji turėtų būti saugoma, ypač vaiko. Antrą, fizinė jėga buvo panaudota prieš artimos aplinkos narį – vaiką, kuris tuo metu buvo mažametis. Trečia, veikos motyvas – vaiko neklausymas, netinkamas elgesys. Pažymėtina, kad konfliktas kilo todėl, nes vaikas neklausė motinos, manytina, kad vaiko neklausymas, netinkamas ar provokuojantis elgesys, kuris sukelia konfliktines situacijas, neturėtų būti pateisinamas smurto naudojimu, tai nėra tinkamas būdas auklėti vaikus. Nors vaiko elgesys buvo netinkamas, bet tai nepateisina motinos elgesio, ji turi suvokti, kad naudojant fizinę jėgą, auklėjimo tikslais, gali atsirasti pasekmės. Netinkamas vaiko elgesys mažina veikos pavojingumą, bet tai nereiškia, kad nebuvo padaryta žala vaiko sveikatai. Ketvirta, nusikalstamos veikos padarymo metu buvo naudojamas diržas. Manytina, kad įvairių daiktų ar įrankių (pavyzdžiui, pagalio, šluotos, liniuotės ir kt.) naudojimas rodo veikos pavojingumo laipsnį. Be to, byloje buvo minėta, kad motina ir sūnų siejo glaudus ir artimas ryšys. Teismų praktikoje yra nurodyta, kad *„vykdant baudžiamąjį procesą prieš tėvus ar kitus teisėtus vaiko atstovus dėl fizinių bausmių taikymo ar kitokio netinkamo elgesio su vaiku, atsižvelgiant į vaiko interesus, gali būti svarstomi ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės normų (BK 36–40 straipsniai) taikymo klausimai. Tai ypač aktualu vykdant baudžiamąjį procesą dėl tėvų veiksmų, nesukėlusių vaikui rimtų neigiamų padarinių, esant vaiko ir tėvų glaudžiam ryšiui, kai baudžiamosios atsakomybės taikymas gali skaudžiai paveikti ir pačių vaikų, liekančių gyventi su tėvais, interesus bei teises“* (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Darbo autorės nuomone, jeigu byloje yra aplinkybių rodančių didesnį nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, vertinant ar asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl veikos mažareikšmiškumo, neturėtų būti atsižvelgiama į vaikų ir tėvų tarpusavio santykius, o ypač tais atvejais, kai vaikams auklėti nuolatos yra naudojama fizinė jėga, nes tokiais veiksmais gali būti padaromi sunkesni padariniai, t. y. gyvybės atėmimas, sunkus ir nesunkus sveikatos sutrikdymas. Iš teismų praktikos matyti, kad asmenys, kurie naudoja įvairius daiktus ar įrankius, siekiant tokiu būdu auklėti savo vaikus, retai yra atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 37 str., pavyzdžiui,

baudžiamojame byloje Nr. 1A-322-1020/2018 buvo nustatyta, kad nuteistasis du kartus naudodamas diržą savo nepilnametei dukrai nežymiai sutrikdė sveikatą, nes netinkamai išplovė indus. Teismas, įvertinęs, kad nusikalstama veika buvo padaryta prieš artimos aplinkos narį, nežymiai sutrikdyta sveikata ir panaudotas – diržas, neatleido nuteistojo nuo baudžiamosios atsakomybės (Vilniaus apygardos teismo 2018 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojame byloje). Darbo autorės nuomone, toks padarytos nusikalstamos veikos vertinimas yra teisingas ir jo turėtų būti laikomasi visose bylose, kuriose auklėjimo tikslais yra naudojami įvairūs daiktai ar įrankiai. Be to, retai nuo baudžiamosios atsakomybės yra atleidžiami asmenys ir tais atvejais, kai yra suduodami smūgiai į veidą, nesvarbu ar buvo sukeltas fizinis skausmas ar padarytas nežymus sveikatos sutrikdymas, tokiose bylose yra akcentuojami tie patys aspektai, kad nusikalstama veika padaryta prieš artimos aplinkos narį, kėsintasi į įstatymo saugomas vertybes – asmens sveikatą, smurtas naudojamas prieš vaikus, siekiant juos paauglėti yra nepateisinamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojame byloje).

Anksčiau buvo minėta, kad sutuoktinių ar sugyventinių konfliktiniai santykiai ar nesutarimai nerodo nusikaltimo mažareikšmiškumo. Darbo autorės nuomone, tai priklauso nuo konkrečios situacijos, bet visais atvejais reikia vertinti jau minėtus mažareikšmiškumo požymius. Pavyzdžiui, jeigu sutuoktinis konflikto metu sugriebia savo sutuoktinei už rankos ir ją suspaudžia, bet tai padaro neturėdamas tikslo panaudoti smurtą ir motyvo, pavyzdžiui, atkeršyti, o tiesiog netinkamai reaguoja į kilusį konfliktą, tokiu atveju sutuoktinis gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl mažareikšmiškumo, nes sukelti padariniai (fizinis skausmas) buvo mažesnio pavojingumo. Tačiau, jeigu yra naudojami įvairūs daiktai ar įrankiai, rankomis smūgiuojama ar koja spardoma į įvairias kūno vietas, tada negalima sakyti, kad nebuvo padaryta žala įstatymo saugomoms vertybėms, tokiais atvejais asmuo neturėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Smurto artimoje aplinkoje bylose sprendžiant mažareikšmiškumo klausimą yra labai svarbu, kad teismai kruopščiai įvertintų visas svarbias bylos aplinkybes, kad būtų priimtas teisingas sprendimas.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad mažareikšmiškumas, kaip atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės forma, smurto artimoje aplinkoje bylose yra taikomas retai, kadangi pagal suformuluotą teismų praktiką, mažareikšmiškumas netaikomas, kai yra padaroma ar siekiama padaryti fizinės žalos žmogaus sveikatai, tačiau teismai įvertinę objektyviosios ir subjektyviosios pusės požymius ir nustatę, kad buvo padarytas lengvas kūno sužalojimas gali pripažinti veiką mažareikšme, taip pat svarbu, kad teismai kruopščiai

išnagrinėtų veikos mažareikšmiškumo požymius tam, kad nekiltų abejonių ir būtų priimami teisingi teismų sprendimai.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Išnagrinėjus smurto sąvoka, nustatyta, kad nacionaliniai teisės aktai neįtvirtina šio apibrėžimo. Mokslinėje literatūroje bendras smurto apibrėžimas nėra pateikiamas, nes įvairūs autoriai nurodo skirtingus požymius.
2. Smurtą artimoje aplinkoje sudaro keturios pagrindinės formos: fizinis, psichologinis, seksualinis, ekonominis. Lengviausia atpažinti yra fizinį smurtą, kadangi po smurtinių veiksmų atlikimo, paprastai ant žmogaus kūno lieka žymės. Sunkiausia atpažinti ir įrodyti yra psichologinį, seksualinį ir ekonominį smurtą, kadangi pasekmės, kurios kyla iš šių smurto formų yra sunkiai pastebimos tiek aukai, tiek ir visuomenei. Daugiausiai kriminalizuota yra fizinio smurto forma. Psichologinio smurto forma BK nėra įtvirtinta. Tiek BK, tiek teismų praktikoje yra vartojamas psichinės prievartos terminas. Psichinė prievarta BK yra kriminalizuota dviem būdais – kaip savarankiška nusikalstama veika (pavyzdžiui, BK 145 str) ir kaip nusikalstamos veikos padarymo, vertimo elgtis prieš savo valią būdas (pavyzdžiui, BK 146 str.). Psichinė prievarta neapima tokių psichologinio smurto apraiškų, kaip kritikavimas ar įžeidinėjimas. BK yra kriminalizuotos pagrindinės nusikalstamos veikos, kurios numato atsakomybę už seksualinių veiksmų panaudojimą. Mažiausiai kriminalizuota yra ekonominio smurto forma, tačiau atsakomybę už tokio smurto panaudojimą numato ir kiti teisės aktai, pavyzdžiui, ANK ir CK. Be to, smurtas vienu metu gali pasireikšti keliomis smurto formomis, pavyzdžiui, seksualinio smurto metu gali būti panaudotas fizinis smurtas, siekiant palaužti aukos pasipriešinimą.
3. ANSAAĮ yra įtvirtinta plati artimos aplinkos sąvoka, nes ji reguliuoja tiek esamus, tiek buvusių santykius, be to ši sąvoka yra taikoma ir tais atvejais, kai artimais ryšiais siejami asmenys gyvena atskirai. Smurto artimoje aplinkoje byloje, ši sąvoka netaikoma, nes, visų pirma, ji neatitinka BK įtvirtintos artimojo giminaičio ir šeimos nario sąvokos, antra, tik baudžiamasis įstatymas apibrėžia nusikalstamos veikos sudėties požymius. BK įtvirtinta šeimos nario sąvoka, nereguliuoja buvusių santykių, todėl, tais atvejais, kai yra smurtauja prieš buvusį sutuoktinį, sugyventinį ar jų giminaičius, jie nebus laikomi artimos aplinkos nariais. Be to, šeimos nario sąvoka įtvirtina gyvenimo kartu sąlyga. BPK taip pat yra įtvirtinta šeimos nario sąvoka, ji yra aiškinama plačiau nei BK, bet ji netaikoma kvalifikuojant nusikalstamas veikas, nes jos paskirtis yra procesinio pobūdžio, tačiau teismų praktikoje galima rasti atvejų, kai taikoma tiek BK, tiek BPK įtvirtinta šeimos nario sąvoka, tačiau šių sąvokų neatitikimo klausimas nėra nagrinėjamas.

4. Artima aplinka pirmiausia yra sudaryta iš šeimoje gyvenančių žmonių. Tačiau apibrėžti šeimos samprata yra sudėtinga, nes ji nuolat kinta. Tam įtakos turi besikeičiantys papročiai, vertybės. Būtent šie pasikeitimai lėmė, kad šalia tradicinės šeimos atsirado netradicinės šeimos. 2011 m. KT išaiškino, kad konstitucinė šeimos samprata yra grindžiama šeimos narių santykių turiniu, o kokia jų santykių išraiškos forma neturi reikšmės. 2019 m. KT praplėtė konstitucinė šeimos samprata nurodydamas, kad ji yra neutrali lyties pagrindu. Šiuo metu konstitucinė šeimos samprata apima santuoką sudaryta tarp vyro ir moters bei bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos tiek tarp vyro ir moters, tiek tarp tos pačios lyties asmenų, taip pat šių santykių pagrindu kylančius vaikų (įvaikių) ir artimųjų giminaičių (pavyzdžiui, tėvų, seserų, brolių) ryšius. Šie pokyčiai turi įtakos ir teismų sprendimams, nes tos pačios lyties asmenys, smurto artimoje aplinkoje bylose yra pripažįstami šeimos nariais. EŽTT taip pat yra aiškinama šeimos gyvenimo samprata.
5. Išanalizavus santykių turinio kriterijus, nustatyta, kad nuolatos naudojant įvairių rūšių smurtą tam tikrų pareigų vykdymas yra apsunkinamas ir gali neatitikti santykių turinio kriterijų, pavyzdžiui, bendro ūkio tvarkymo, tarpusavio įsipareigojimų. Smurtautojas tuo gali pasinaudoti ir siekti paneigti tarpusavio santykius. Taip pat nustatyta, kad sutuoktiniams santykių turinio kriterijų taikymas yra perteklinis, nes jie sudarę santuoką įgyja CK įtvirtintas pareigas, kurios yra panašios į santykių turinio kriterijus. Kita vertus, santykių turinio kriterijų vertinimas gali būti reikalingas, tais atvejais, kai sutuoktinius ar sugyventinius sieja šeimos santykiai su skirtingais asmenimis. Atsižvelgiant į ANSAAĮ, Stambulo konvenciją, bei EŽTT praktiką, šeimos nario sąvoka turėtų apimti buvusius sutuoktinius ir sugyventinius. Taip pat atsižvelgiant į minėtus teisės aktus bei EŽTT jurisprudenciją, turėtų būti panaikintas gyvenimo kartu kriterijus, kad būtų galima užtikrinti apsaugą ne kartu gyvenantiems asmenims.
6. Smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo procesas yra sudėtingas, priklausomai nuo smurto formos. Vertinant fizinį smurtą problemų nekyla, išskyrus, fizinio skausmo sukėlimą. Teismai, fizinio skausmo sukėlimo faktą nustatinėja patys, vertindami byloje esančius duomenis. Sudėtinga yra įrodyti psichinę prievartą. Išanalizavus teismų praktiką, matyti, kad įrodinėjimo problemos kyla dėl įrodymų trūkumo ir aplinkybės, kad teisėsaugos institucijos ne visada atpažįsta psichinę prievartą, o tai reiškia, kad kaltinamasis bus išteisintas, o smurto auka paliekama likimo valiai, nes ji nėra apsaugoma nuo galimo pakartotinio smurto. Išnagrinėjus teismų praktiką, nustatyta, kad ekonominį smurtą sunku įrodyti, nes smurto auka nepateikia įrodymų ir kaltinimų smurtautojui.

7. Mažareikšmiškumas, smurto artimoje aplinkoje bylose yra taikomas retai, nes pagal suformuluotą teismų praktiką, mažareikšmiškumas netaikomas, kai yra padaroma ar siekiama padaryti fizinės žalos žmogaus sveikatai, tačiau teismai įvertinę objektyviosios ir subjektyviosios pusės požymius ir nustatę, kad buvo padarytas lengvas kūno sužalojimas gali pripažinti veiką mažareikšme. Vertinant veikos mažareikšmiškumą, neturėtų būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės asmuo, jeigu auklėjimo tikslais naudojo įvairius įrankius ar daiktus ir sukėlė fizinį skausmą ar nežymų sveikatos sutrikdymą. Labai svarbu, kad teismai tinkamai išnagrinėtų visus veikos mažareikšmiškumo požymius ir priimtų teisingą sprendimą

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 220-0
2. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341
5. Lietuvos Respublikos civilinės teisės kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262
6. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 72-3475
7. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 33-807
8. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakymas Nr. V-298/158/A1-86 „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 52-2357
9. Baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189(1), 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199(1), 199(2), 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 224(1), 246, 248, 253, 255, 256, 267, 267(1), 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, Kodekso papildymo 253(2), 256(2), 260(1), 266(1), 267(2), 267(3), 276(4), 282(1) straipsniais ir Kodekso 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymo projektas XIIIIP-4856(3)

Tarptautinės teisės aktai:

1. Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (2011).

Specialioji literatūra:

1. Narkauskaitė L., Krupskienė A. (2011) Smurtas – visuomenės sveikatos problema. Smurto samprata. Smurto paplitimas ir jo prevencija Lietuvoje.
2. Miškinis. K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra
3. Babachinaitė. G et al. (2010). Kriminologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.

4. Bukšnytė, L., Kitrys, A. (2008). Mokinių patiriamo smurto bei savijautos ypatumai skirtingo tipo mokyklose. *Pedagogika*. 91, 60-65
5. Fedosiuk. O. (2001). Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*. 21(13); 101 – 115
6. Uscila. R. (2004). Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras.
7. Dzimidaitė. A. (2015). Mokslo taikomieji tyrimai: dabartis ir perspektyvos. Straipsnių rinkinys. Šiauliai: Šiaurės Lietuvos kolegija.
8. Justickis. V. (2001). Kriminologija: Vadovėlis. 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras.
9. Jovaišas. K. (2009) Smurto šeimoje prevencija: iliuzijų anatomija. Vilnius: Eugrimas.
10. Žukauskienė. R (2006). Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
11. García-Moreno. C., *et al.* (2012). Understanding and Addressing Violence against Women: Intimate Partner Violence. Geneva: World Health Organization.
12. Gulbickaja. J. (2013). Smurto artimoje aplinkoje aspektai ir įstatymo taikymo praktika. Konferencija: Mokslinės minties šventė 2013; 8 – 18
13. Basile. C. *et al.* (2014). Sexual violence surveillance: uniform definitions and recommended data elements. Atlanta, Georgia: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.
14. Hanson. F. R. (2002). Adolescent dating violence: prevalence and psychological outcomes, *Child Abuse & Neglect* 26, 447–451
15. Li *et al.* (2023). Sexual violence against women remains problematic and highly prevalent around the world. China: *BMC Women's Health*; 1-9
16. Grigaitė, U., Karalius, M. (2018). Intymaus partnerio smurtavimo apraiškos Lietuvoje – moterų perspektyva. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas.
17. Vasiliauskienė, H. L. *et al.* (2017). Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilnius: Vilniaus moterų namai.
18. Guo, B, & Harstall, C. (2008). Spousal violence against women: Preventing recurrence. Alberta, Canada: Institute of Health Economics.
19. Veršekys. P. (2012). Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai. *Teisė*. 82, 198 – 214

20. Jakštienė, R. (2019). *Smurtas artimoje aplinkoje prieš moteris: baudžiamoji teisinė apsauga*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas

Elektroniniai leidiniai:

1. Bernardinai.lt. *Krikščioniškoje šeimoje smurtas (ne)įmanomas?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/krikscioniskoje-seimoje-smurtas-neimanomas/> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
2. Smurto Prevencija (2018). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:4573775/> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
3. Bernardinai.lt. *Nusikaltimas ir bausmė. Apie smurto sąvoką vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2018-11-29-nusikaltimas-ir-bausme-apie-smurto-savoka-vaiko-teisiu-apsaugos-pagrindu-istatyme/> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
4. Ekalba.lt. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
5. Oed. Com. *Oxford English Dictionary*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.oed.com/?tl=true> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
6. Who.int. *The VPA Approach* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
7. Socmin.lrv.lt. *Rekomendacijos socialinių paslaugų teikėjams ir vaiko teisių apsaugos specialistams dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/seima/seimos-politika/Rekomendacijos%20dėl%20smurto%20artimoje%20aplinkoje%20atpazinimo.pdf> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
8. Coe.int. *Physical violence*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/physical-violence> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 20 d.]
9. Socmin.lrv.lt. *Smurto artimoje aplinkoje prevencija*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija?lang=lt> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 21 d.]
10. Iris.who.int. *World Health Organization, Health Care for Women Subjected to Intimate Partner Violence or Sexual Violence: A Clinical Handbook* [interaktyvus]. Prieiga per

- interneta:https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/136101/WHO_RHR_14.26_eng.pdf?sequence=1 [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 21 d.]
11. Gov.uk. *Forced marriage now a crime*. [interaktyvus]. Prieiga per <https://www.gov.uk/government/news/forced-marriage-now-a-crime> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 22 d.]
  12. Belfastwomensaid.org.uk. *Verbal abuse in relationships: coercive control tactics* [interaktyvus]. Prieiga per <https://belfastwomensaid.org.uk/verbal-abuse-in-relationships-coercive-control-tactics/> [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 22 d.]
  13. Ird.lt. *Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veiku, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje (FORMA NUK_DĖL SMURTO-ITI)* [interaktyvus]. Prieiga per https://www.ird.lt/lt/reports/view_item_datasource?id=10564&datasource=85498 [žiūrėta 2023 m. rugpjūčio 23 d.]
  14. Lygybe.lt. *Moterų su negalia apsauga nuo smurto artimoje aplinkoje: Lietuvos ir tarptautinės teisės analizė* [interaktyvus]. Prieiga per <https://lygybe.lt/wp-content/uploads/2023/05/moteru-su-negalia-apsauga-nuo-smurto-artimoje-aplinkoje.pdf> [žiūrėta 2023 m. rugsėjo 1 d.]
  15. Un.org. *United Nations Secretariat Department of Economic and Social Affairs Division for the Advancement of Women*. [interaktyvus]. Prieiga per <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20violence%20against%20women.pdf> [žiūrėta 2023 m. rugsėjo 1 d.]
  16. Bernardinai.lt. *Ką apie seksualinę prievartą prieš vaikus turėtų žinoti kiekvienas*. [interaktyvus]. Prieiga per <https://www.bernardinai.lt/2019-06-25-ka-apie-seksualine-prievarta-pries-vaikus-turetu-zinoti-kiekvienas/> [žiūrėta 2023 m. rugsėjo 1 d.]
  17. Hrmi.lt. *ES Nusikaltimų aukų direktyva: vadovas*. [interaktyvus]. Prieiga per <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2018/10/Nusikaltimu-auku-direktyvos-vadovas.pdf> [žiūrėta 2023 m. spalio 1 d.]
  18. Eige.europa.eu. *European Institute for Gender Equality. Analysis of National Definitions of Intimate Partner Violence*. [interaktyvus]. Prieiga per https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/database/gbv_natdefn_ipv.pdf [žiūrėta 2023 m. spalio 1 d.]
  19. Journals.sagepub.com. *Types of Economic Abuse in Postseparation Lives of Women Experiencing IPV: A Qualitative Study from Finland*. [interaktyvus]. Prieiga per <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/10778012221127727> [žiūrėta 2023 m. spalio 10 d.]

Teismų praktika:

1. Marckx v. Belgium [ECHR], No. 6833/74, [13.06.1979].
ECLI:CE:ECHR:1979:0613JUD000683374
2. Keegan v. Ireland [ECHR], No. 16969/90, [26.05.1994].
ECLI:CE:ECHR:1994:0526JUD001696990
3. El Boujaidi v. France [ECHR], No. 25613/94, [26.09.1997].
ECLI:CE:ECHR:1997:0926JUD002561394
4. Kroon and others v. The Netherlands [ECHR], No. 18535/91,
[27.10.1994]. ECLI:CE:ECHR:1994:1027JUD001853591
5. L. v. The Netherlands [ECHR], No. 45582/99, [01.06.2004].
ECLI:CE:ECHR:2004:0601JUD004558299
Schalk and Kopf v. Austria [ECHR], No. 30141/04, [24.06.2010].
ECLI:CE:ECHR:2010:0624JUD003014104
6. M.G. v. Turkey [ECHR], No. 646/10,
[22.03.2016]. ECLI:CE:ECHR:2016:0322JUD000064610
7. D.P v. Lithuania [ECHR], N.o 27920/08, [22.10.2013].
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 118-5564
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. *TAR*, 439
10. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Teismų praktikos smurto artimoje aplinkoje baudžiamosiose bylose apžvalga. AB-47-1. Teismų praktika 47 (2017).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000-12-21 nutarimas Nr. 29 „Dėl teismų praktikos veikas pripažįstant mažareikšmėmis (BK 8 str. 2 d.)“. Teismų praktika 15(2000).
12. Kauno apygardos teismo 2010 m. rugsėjo 14 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1-186-133/2010
13. Kauno apygardos teismo 2015 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 1S-2174-594/2015
14. Kauno apylinkės teismo 2020 m. kovo 6 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1-85-667/2020
15. Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų 2019 m. rugsėjo 26 d. nuosprendis Nr. 1-2768-673/2019
16. Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. liepos 11 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje Nr. 1A-215-606/2018

17. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-351-148/2016
18. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. vasario 19 d. baudžiamojoje byloje Nr. 1A-188-398/2016
19. Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-66-495/2019
20. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-245-487/2022
21. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gegužės 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-210-307/2022
22. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-391-1020/2022
23. Lietuvos apeliacinio teismo 2022 m. spalio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-329-870/2022
24. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-144-843/2023
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. lapkričio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-615/2004
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 lapkričio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-487/2013
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-364/2013
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. rugsėjo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-381/2013
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110-699/2015
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-139/2016
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-77-942/2017
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-265-976/2017

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172-788/2017
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-227-788/2017
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-90-689/2018
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270-628/2020
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180-719/2020
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-63-511/2021
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-36-788/2021
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-278-489/2022
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31-489/2022
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-54-976/2023
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. lapkričio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-238-719/2023
45. Panevėžio apygardos teismo 2017 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-148-491/2017
46. Šiaulių apygardos teismo 2014 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-510-332-2014
47. Šiaulių apygardos teismo 2016 m. vasario 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77-309/2016
48. Vilniaus apygardos teismo 2018 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-322-1020/2018
49. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. vasario 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-118-1121/2020
50. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-308-1121/2021

51. Vilniaus apygardos teismo 2022 m. balandžio 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-138-1035/2022
52. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. balandžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-137-873/2023
53. Vilniaus apygardos teismo 2023 m. sausio 24 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-90-497/2023
54. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m. spalio 8 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-455-1057/2018
55. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. gegužės 19 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-1231-990/2020
56. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2020 m. rugsėjo 21 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje 1-2053-992/2020

SANTRAUKA

Smurto artimoje aplinkoje baudžiamasis teisinis vertinimas

Gelminės Miliauskaitės

Magistro darbe yra analizuojama smurto artimoje aplinkoje baudžiamojo teisinio vertinimo tema, nagrinėjant teisės aktus, teismų praktika, teisės doktrina bei specialiąją literatūrą. Pirmiausia, darbe yra analizuojama smurto sąvokos apibrėžimo problematika. Darbe nustatyta, kad teisės aktuose, bendra smurto sąvoka nėra įtvirtinta. Mokslinėje literatūroje taip pat nėra bendros smurto sąvokos, nes įvairūs autoriai išskiria skirtingus požymius. Tuomet yra nagrinėjamos smurto formos. Lengviausiai atpažįstama ir įrodoma yra fizinio smurto forma. Kitos smurto formos, tokios kaip: psichologinis, seksualinis ir ekonominis yra sunkiai tiek įrodomos, tiek ir atpažįstamos. Todėl apie smurto formas, jų pasekmes, atpažinimą yra svarbu šviesti ne tik visuomenę, bet ir teisėsaugos institucijų pareigūnus. Toliau, analizuojama artimos aplinkos sampratos problematika. Atlikus teisės aktų analizę, nustatyta, kad BK 141 str. 2 d. pateikta šeimos nario sąvoka yra siauresnė už artimos aplinkos definiciją įtvirtinta ANSAAĮ 2 str. 2 d. Todėl, tais atvejais, kai yra smurtaujama prieš buvusį sutuoktinį, partnerį ar jo giminaičius, jie nebus laikomi artimos aplinkos nariais, nes BK 141 str. apima tik esamus santykius. Taip pat nagrinėjami šeimos santykių turinio kriterijai ir šių kriterijų taikymas partneriams (sugyventiniams), sutuoktiniams, buvusiems sutuoktiniams ir sugyventiniams. Darbe nustatyta, kad nuolatos naudojant įvairių rūšių smurtą tam tikrų pareigų vykdymas yra apsunkinamas ir gali neatitikti santykių turinio kriterijų, pavyzdžiui, bendro ūkio tvarkymo, tarpusavio įsipareigojimų, pagalbos ir pan. Taip pat nustatyta, kad santykių turinio kriterijų taikymas sutuoktiniams yra perteklinis, nes sudarius santuoką jiems kyla CK įtvirtintos teisės ir pareigos, kurios yra panašios į santykių turinio kriterijus. Atsižvelgiant į ANSAAĮ, Stambulo konvenciją, bei EŽTT praktiką, manytina, kad šeimos nario sąvoka turėtų apimti buvusius sutuoktinius ir sugyventinius. Galiausiai, nagrinėjami teismų praktikoje kylantys probleminiai aspektai, o būtent smurto artimoje aplinkoje įrodinėjimo ir nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo problematika.

SUMMARY

Criminal legal assessment of domestic violence

Gelminė Miliauskaitė

The subject of criminal legal assessment of domestic violence is analyzed in this Master's thesis, researching legal acts, court practice, legal doctrine and special literature. First of all, the problem of defining the concept of violence is analyzed in the paper. The work identified that the general concept of violence is not established in legal acts. There is also no common concept of violence in the scientific literature, as different authors distinguish different signs. In continuation, forms of violence are examined. The most easily recognized and proven form is physical violence but other forms of violence, such as psychological, sexual or economic, are difficult to both recognize and prove. Therefore, it is important to educate not only the public, but also law enforcement officers about forms of violence, their recognition and consequences. Next, the problem of the concept of close environment is analyzed. After the analysis of legal acts, it was established that the second part of the Article 141 of the Criminal Code presented the concept of a family member is narrower than the definition of the close environment enshrined in Article 2 of the Protection Against Domestic Violence Act. Therefore, in cases where violence is committed against a former spouse, partner or his relatives, they will not be considered members of the close environment because the Article 141 of the Criminal Code includes only existing relationships. The criteria of the content of family relationships and the application of these criteria to partners (cohabitants), spouses, ex-spouses and cohabitants are also examined. The work found that the constant use of various types of violence complicates the performance of certain duties and may not meet the criteria of the content of relationship, for example, management of the domestic economy, mutual obligations, assistance and the like. It has also been established that the application of relationship content criteria to spouses is redundant because upon entering into marriage they have rights and obligations established by the Civil Code which are similar to the relationship content criteria. Taking into account the Protection Against Domestic Violence Act, Istanbul Convention and the practice of the European Court of Human Rights it can be assumed that the concept of a family member should include former spouses and cohabitants. Finally, the problematic aspects arising in court practice are examined namely the problem of proving domestic violence and the believed triviality of the criminal act.